

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ
ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ
ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ ΟΥΡΑΝΙΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ
ΝΟΤΟΠΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΝΝΑ

ΠΑΤΡΑ 2004

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην υπεύθυνη καθηγήτρια κα Αλεξοπούλου Ουρανία, για την πολύτιμη βοήθειά της στην συγγραφή αυτής της πτυχιακής, καθώς και στα πρόσωπα δίχως τη συμβολή των οποίων η μελέτη αυτή δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί.

Την κα Λάζου Μαρία, Διοικητικό Σύμβουλο του Πανελληνίου Συλλόγου Ανύπανδρων Μητέρων. Την κα Τσιτσιπά Θεοδώρα, Γενική Γραμματέα του Πανελληνίου Συλλόγου Μελών Μονογονεϊκής Οικογένειας και τους μόνους γονείς που δέχτηκαν να μου δώσουν συνέντευξη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός αυτής της εργασίας , είναι η βιβλιογραφική μελέτη της μονογονεϊκής οικογένειας, όπως εμφανίζεται και εξελίσσεται μέσα στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Υπάρχουν αρκετές διαφορές με την διγονεϊκή οικογένεια, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό εντείνουν τα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει ο μόνος γονέας.

Για αυτό, κρίνεται απαραίτητος και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, που μπορεί να συμβάλει ικανοποιητικά στην αντιμετώπιση των δυσκολιών της μονογονεϊκής οικογένειας, ώστε να αποκτήσει ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες με την διγονεϊκή οικογένεια.

Πιο αναλυτικά, αυτή η πτυχιακή εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, τα οποία περιλαμβάνουν:

- Το πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζει την μετάβαση από την παραδοσιακή μορφή οικογένειας, στην μεταγενέστερη μονογονεϊκή και τα προβλήματα που αυτή αντιμετωπίζει. Αναλύεται ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι που έχουν τεθεί και δίνεται ο ορισμός των κύριων εννοιών του θέματος.
- Το δεύτερο κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο ενότητες. Η πρώτη, περιλαμβάνει τις κατηγορίες μονογονεϊκής οικογένειας που προκύπτουν από τον τρόπο εισαγωγής τους στην μονογονεϊκότητα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η κάθε μια από αυτές.
Στην δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται οι επίσημοι φορείς της χώρας, που εφαρμόζουν προγράμματα και ασκούν κοινωνική πολιτική στην οικογένεια. Επίσης διαφαίνεται και ο ενεργός ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στις μονογονεϊκές οικογένειες
- Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση αυτής της μελέτης.

- Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα που προκύπτουν μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση και κάποιες προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία της μονογονεϊκής οικογένειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	ΣΕΛΙΔΑ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	I
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	II
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	
1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.2 ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	3
1.3 ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	
A. ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	
A1. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	7
A2. Η ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	9
A3. ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ	13
A4. ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΧΗΡΕΙΑΣ	16
A5. ΑΝΥΠΑΝΔΡΟΣ ΓΟΝΕΑΣ	18
B. ΠΑΡΟΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ	
B1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	22
B2. ΦΟΡΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΚΑΙ ΔΙΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.	23
B3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ (ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ – ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ) ΣΤΙΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ.	26
B4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

- 4.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
- 4.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

36
38

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- A. ΠΙΝΑΚΕΣ
- B. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

41
49

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1.1 Εισαγωγή

Η οικογένεια είναι ο πιο παλιός και πιο δοκιμασμένος θεσμός την κοινωνίας. Ήταν η πρώτη μορφή κοινωνικής ομάδας με κοινούς σκοπούς και στόχους. Η διαχρονικότητα του θεσμού δεν πέτυχε και τη σταθερότητά του, όσον αφορά τη μορφή, τη δομή και τις λειτουργίες της οικογένειας.

Κάποιες από τις πιο βασικές λειτουργίες της αποδεσμεύτηκαν και αυτονομήθηκαν. Περιορίστηκε η λειτουργία της ως παραγωγικής μονάδας και ως φορέα κοινωνικοποίησης και αγωγής των μελών της. (Τσαούσης, 1983)

Από την αγροτική κοινωνία, περάσαμε στην βιομηχανική. Από την εκτεταμένη οικογένεια, στην πυρηνική. Και από την διγονεϊκή, στην μονογονεϊκή. Αυτές οι αλλαγές δεν επήλθαν ξαφνικά, αλλά σταδιακά, με το πέρασμα των αιώνων.

Σε αυτή την εργασία, θα μελετήσουμε αυτή την σχετικά νέα μορφή οικογένειας, την μονογονεϊκή, που τα τελευταία χρόνια συναντάμε όλο και πιο συχνά. Τι είναι όμως αυτό που κάνει την συγκεκριμένη μορφή οικογένειας τόσο ιδιαίτερη;

Η μονογονεϊκή οικογένεια θεωρήθηκε αρχικά «παρέκκλιση» της συνηθισμένης μορφής οικογένειας. Παρόλα αυτά, παρουσίασε αξιοσημείωτη αύξηση. Άλλες φορές σαν μεταβατική φάση στη ζωή των μελών της (μετά από διαζύγιο ή θάνατο) και άλλες ως ατομική επιλογή (ανύπανδρος γονέας).

Αν και διαφοροποιούνται οι μονογονεϊκές οικογένειες, ως προς τον τρόπο εισόδου στην μονογονεϊκότητα, έχουν πολλά κοινά σημεία, κοινό τρόπο ζωής και κοινά προβλήματα.

Τα πιο συνηθισμένα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι οικονομικά, κοινωνικά, ψυχολογικά, τα οποία συχνά οδηγούν στην κοινωνική απομόνωση και τη

μοναξιά. Οι γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, είναι περισσότερο ευάλωτες από τους άνδρες και συνήθως αντιμετωπίζουν πιο πολλές δυσκολίες.

Η βοήθεια που προσφέρεται στις μονογονεϊκές οικογένειες από το κράτος πρόνοιας και άλλους φορείς, δεν επαρκεί πάντοτε για την κάλυψη των αναγκών τους και την προστασία τους.

Μέσα στα πλαίσια της προσφοράς και στήριξης αυτής της ευπαθούς ομάδας, όπως είναι η μονογονεϊκή οικογένεια, εμπειρεύεται και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού. Είναι, ίσως, από τους λίγους επαγγελματίες, που με τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τις ικανότητές του, μπορεί να προσφέρει πολλά στην καλυτέρευση των συνθηκών διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών και στην συνεργασία τους με τους αρμόδιους φορείς άσκησης κοινωνικής πολιτικής.

1.2 Σκοπός μελέτης

Σκοπός αυτής της βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι η μελέτη των μορφών μονογονεϊκής οικογένειας, όπως προκύπτουν από διαζύγιο, χηρεία, άγαμη μητρότητα / πατρότητα καθώς και η μελέτη των διαφορετικών καταστάσεων και των αυξημένων αναγκών που αυτή αντιμετωπίζει, μέσα στην ελληνική πραγματικότητα.

Οι επιμέρους στόχοι που έχουν τεθεί, είναι οι εξής:

- Να εξετάσουμε ποιες είναι οι κοινωνικές παροχές προς τις μονογονεϊκές οικογένειες και αν αυτές επαρκούν.
- Ποιοι οι φορείς οικογενειακής πολιτικής, κρατικοί και μη.
- Ποιος ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού
- Η ενημέρωση και ο προβληματισμός γύρω από τη μονογονεϊκή οικογένεια.
- Να προταθούν κάποια μέτρα για την καλύτερη αντιμετώπιση αυτών των οικογενειών από την κοινωνία και το κράτος.

1.3 ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

Για τη διευκόλυνση του αναγνώστη, είναι απαραίτητος ο ορισμός κάποιων εννοιών, ώστε να είναι κατανοητά όσα θα αναφερθούν παρακάτω.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύμφωνα με τον καθηγητή Γλωσσολογίας Μπαμπινιώτη Γ. (2002), ετυμολογικά «η οικογένεια είναι ομάδα ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αίματος, γάμου ή υιοθεσίας και διαμένουν κάτω από την ίδια στέγη». Έχει ως στόχο την κοινωνικοποίηση των νέων και την εκπαίδευση των μελών της στις διαπροσωπικές σχέσεις.

Ένας άλλος ορισμός, που δίνεται από τους Α. Ζαφείρη, Ε. Ζαφείρη, Χ. Μουζακίτη (1999), είναι ο εξής: «Η οικογένεια, είναι ο σημαντικότερος θεσμός της κοινωνίας μας. Συμβάλλει στη μετασσοση των κοινωνικών αξιών και κανόνων, εδραιώνει ένα δίκτυο από συστήματα αξιών, που οφείλουν να έχουν τ α μέλη της οικογένειας – μέσα και έξω από αυτήν – και ενώνει τα μέλη της μέσω γενικών παραδοχών, προσδοκιών, στόχων κ.ά. η οικογένεια ικανοποιεί τις ηθικές, οικονομικές, συναισθηματικές και άλλες ιδιαίτερες ανάγκες των μελών της».

Ανεξάρτητα από τη μορφή με την οποία εμφανίζεται η οικογένεια, τη συναντάμε σε όλες τις κοινωνίες, γεγονός που αποδεικνύει ότι αποτελεί μια από τις κύριες μορφές οργάνωσης της συλλογικής ζωής του ανθρώπου.

Οι βασικοί σκοποί που επιδιώκονται είναι η βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας, η ανατροφή των απογόνων, η εκπαίδευση και η αγωγή τους, καθώς και οι αμοιβαία προστασία των ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς. (Τσαούσης 1983)

Ο θεσμός της οικογένειας, διαμέσω του χρόνου, έχει περάσει από κρίση, έχει αλλάξει μορφές, και όμως κατόρθωσε να εξισορροπήσει όλες τις αντιθέσεις και να εναρμονιστεί με τις αλλαγές που συμβαίνουν γύρω του.

Εξακολουθεί να αποτελεί το περιβάλλον, μέσα στο οποίο μεγαλώνουν και αποκτούν εμπειρίες τα άτομα. Έχει μια περίπλοκη και σύνθετη δομή στενά συνδεδεμένη με τη δυναμική εξέλιξη των κοινωνιών.

Με βάση όλα τα παραπάνω, καταλήγουμε στο γενικό συμπέρασμα πως η οικογένεια είναι ένα σύνολο ατόμων που συνδέονται μεταξύ τους, κατά κύριο λόγο, με δεσμούς συγγένειας (γονείς παιδιά, παππούς, γιαγιά κ.λ.π), και συνήθως διαμένουν κάτω από την ίδια στέγη. Μεταδίδει στα μέλη της τις δικές της αρχές και αξίες, τα ενώνει μέσω κοινών προσδοκιών και στόχων και ικανοποιεί τις ιδιαίτερες ανάγκες τους.

ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η καθιέρωση του όρου «μονογονεϊκή οικογένεια», έγινε γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1960.

Στην έκθεση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1989), για τις μονογονεϊκές οικογένειες, δεν υπάρχει, διεθνώς, κατοχυρωμένος ορισμός της μονογονεϊκότητας.

Ορίζεται, γενικά, ως η οικογένεια στην οποία: «Ένας γονέας – χωρίς σύζυγος ή σύντροφο, αλλά ίσως μαζί με άλλα άτομα (π.χ. τους γονείς του / της) – ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν». (Κογκίδου, 1995). Ως όριο της παιδικής ηλικίας, θεωρείται στα πλαίσια του παραπάνω ορισμού, το 18^ο έτος.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες κατά τους Α. Ζαφείρη, Ε Ζαφείρη, Χ. Μουζακίτη (1999), είναι οικογένειες, που την αποκλειστική ευθύνη για την ανατροφή και την φροντίδα του παιδιού έχει ένας μόνο γονέας. Το διαζύγιο, η χηρεία, η άγαμη μητρότητα / πατρότητα, αποτελούν τις κύριες αιτίες εμφάνισης μονογονεϊκών οικογενειών. Υπεύθυνος γονέας είναι είτε ο πατέρας, είτε η μητέρα. Συνηθέστερα, συναντάμε τη γυναίκα ως αρχηγό της οικογένειας.

Επικρατεί ένας προβληματισμός για το αν ανήκει στην κατηγορία του μόνου γονέα αυτός του οποίου ο σύντροφος δεν κατοικεί για μεγάλο χρονικό διάστημα με

την οικογένειά του, για λόγους επαγγελματικών ή εξαιτίας εγκλεισμού του σε ίδρυμα, φυλακή κ.λ.π. Σε αυτή την εργασία, θα μελετήσουμε τις τρεις συνηθισμένες περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών, που αναφέρθηκαν πρωτίτερα.

Η μονογονεϊκή οικογένεια, μπορεί να είναι μια μόνιμη μορφή οικογένειας ή μια μεταβατική κατάσταση. Το βέβαιο είναι πως ο αριθμός τους διαρκώς αυξάνεται και κατέχουν πλέον ένα αξιόλογο ποσοστό στο συνολικό αριθμό οικογενειών, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε πως, γενικά, μονογονεϊκή ονομάζεται η οικογένεια, στην οποία ένας γονιός χωρίς σύζυγο ή σύντροφο, ζει με ένα τουλάχιστον ανύπανδρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν. Η μονογονεϊκή οικογένεια μπορεί να είναι μητροκεντρική ή πατροκεντρική και συνήθως προκύπτει μετά από διαζύγιο, χηρεία ή είναι επιλογή ενός ανύπανδρου γονέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

A. ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

A1. Ο θεσμός της οικογένειας

Η πρώτη μορφή κοινωνικής οργάνωσης στην ιστορία της ανθρωπότητας, ήταν η οικογένεια. Οι υπόλοιποι κοινοτικοί θεσμοί, προέκυψαν σταδιακά από αυτή.

Η οικογένεια είναι ένας ζωντανός και φυσικός οργανισμός, που οι έντονες αλλαγές επηρέασαν βαθιά τη δομή και τη μορφή της.

Οι μεταβολές που επήλθαν στον θεσμό της οικογένειας τους τελευταίους δύο ή τρεις αιώνες, ήταν πολλές. Οι κυριότερες αιτίες που τις προκάλεσαν ήταν και οι επόμενες δύο: Η άνοδος της αστικής τάξης, που επέβαλλε ένα νέο τρόπο ζωής και οι κοινωνικές συνθήκες που αναπτύχθηκαν στις βιομηχανικές πόλεις και την σύγχρονη κοινωνία. (Τσαούσης, 1983)

Ενώ στην «παραδοσιακή» οικογένεια όλα τα μέλη εργάζονταν για την επιβίωσή της και εξαρτώνταν άμεσα ο ένας από τον άλλο, με τη μετατροπή της κοινωνίας από αγροτική σε βιομηχανική, αυτό άλλαξε. Το κάθε άτομο έγινε ανεξάρτητο και αυτόνομο, έχοντας το δικό του εισόδημα και χωρίς να χρειάζεται, απαραίτητα, την οικογένεια για να επιβιώσει.

Η οικογένεια πέρασε από πολλά στάδια, μητριαρχική, πατριαρχική, διευρυμένη (γονείς, παιδιά και άλλοι συγγενείς), για να φτάσει στην σημερινή μορφή της πυρηνικής οικογένειας, που αποτελείται από το ζευγάρι και τα παιδιά του.

Σύμφωνα με τον Κελπανίδη (1993), αυτός ο τύπος της σύγχρονης οικογένειας, ταιριάζει περισσότερο στις ανάγκες της βιομηχανικής κοινωνίας, γιατί επιτρέπει την γεωγραφική και επαγγελματική κινητικότητά της, που είναι απαραίτητη στην εποχή μας.

Παρόλα αυτά στην περίπτωση της διευρυμένης οικογένειας, τα μέλη της και ειδικότερα τα παιδιά δεν κινδύνευαν από την εγκατάλειψη ή τον χαμό του ενός γονέα, ούτε υπήρχαν σοβαρές συνέπειες, γιατί η ομάδα αντιδρούσε άμεσα και πρόσφερε υποκατάστατα. Η ατομική ελευθερία, όμως, ήταν περιορισμένη και ο ρόλος των μελών καθορισμένος.

Στις μέρες μας, βασικός στόχος της οικογένειας, είναι η προσωπική παραδοχή του ατόμου και ο σεβασμός στις ανάγκες και στα συναισθήματα όλων όσων την απαρτίζουν. Ρόλος της είναι, να παραδώσει στην κοινωνία συγκροτημένα άτομα που θα συμβάλλουν στη λειτουργικότητα των κοινωνικών ομάδων, στις οποίες θα ενταχθούν.

Εκτός όμως από την πυρηνική οικογένεια, υπάρχουν σύμφωνα με τη Μουσούρου (1989) και άλλα «είδη» οικογένειας:

- Οικογένειες που δημιουργούνται από τον δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων
- «Χωλές» οικογένειες: Συζυγικές οικογένειες που έχουν διασπαστεί σε δύο τμήματα, εξαιτίας μη οικογενειακών λόγων (όπως επαγγελματικές υποχρεώσεις, μετανάστευση, κ.λ.π.). Μερικοί τις κατατάσσουν και στις μονογονεϊκές οικογένειες.
- Μονογονεϊκές οικογένειες: Οικογένειες που αποτελούνται από ένα γονέα και το παιδί ή τα παιδιά του. Οι τύποι μονογονεϊκής οικογένειας, είναι οι εξής:
  - Με ένα γονέα εξαρχής, συνήθως άγαμη μητέρα
  - Με έναν γονέα εξαιτίας διαζυγίου
  - Με ένα γονέα εξαιτίας θανάτου του άλλου
  - Υιοθεσία παιδιού από ένα άτομο
  - Απουσία του ενός γονέα οφειλόμενη σε μετανάστευση, εγκατάλειψη, κ.ο.κ

A2. Η μονογονεϊκή οικογένεια

Στις σύγχρονες κοινωνίες, το διαζύγιο, η άγαμη μητρότητα ή πατρότητα και ο θάνατος του ενός γονέα, αποτελούν τις κύριες αιτίες για την εμφάνιση μονογονεϊκών οικογενειών. Πρόκειται για οικογένειες, όπου την αποκλειστική ευθύνη για την ανατροφή και τη γενικότερη φροντίδα του παιδιού, έχει ο ένας μόνο γονέας.

Οι περισσότερες από αυτές είναι μητροκεντρικές. Τα στατιστικά δεδομένα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, δείχνουν ότι αυξάνονται εμφανώς τα τελευταία χρόνια. Αυτό ισχύει και για την Ελλάδα, αν και τα ποσοστά, συγκριτικά με τις άλλες χώρες, είναι ακόμη χαμηλά.

Η μονογονεϊκή οικογένεια δεν αποτελεί μια μόνιμη μορφή, ούτε υποχρεωτικά μια μακροχρόνια κατάσταση για τα μέλη της. Για τον μόνο γονέα, μπορεί να είναι μια μεταβατική περίοδος, που καταλήγει είτε σε μια νέα σχέση, είτε τελειώνει τυπικά, όταν ανεξαρτητοποιηθεί το παιδί.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, υπάρχουν στην Ελλάδα 351.177 μονογονεϊκές οικογένειες. Από αυτές, οι 292.485, έχουν αρχηγό την μητέρα και οι 58.692 τον πατέρα. Το σύνολο των οικογενειών είναι 2.447.566, επομένως, οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν περίπου το 14% (γύρω στο 11% με μητέρες, 3% με πατέρες)

Ο αριθμός τους έχει αυξηθεί σε σχέση με τις προηγούμενες απογραφές. Σε αυτή του 1996, οι μονογονεϊκές οικογένειες, αποτελούσαν το 7% του συνόλου, ενώ το 1991 το 6%, εκ των οποίων, το 4.8% είχε αρχηγό την μητέρα και το 1.2% τον πατέρα. Ακόμα πιο παλιά, το 1989, το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών έφτανε το 5% (Πίνακας 1). Η ανοδική τους τάση είναι χαρακτηριστική.

Σε όλα σχεδόν τα κράτη, όπως και στη χώρα μας, η κατηγορία των διαζευγμένων γονέων, είναι η μεγαλύτερη και αντιπροσωπεύει σχεδόν το ήμισυ του

συνόλου των μονογονεϊκών οικογενειών. Υψηλή είναι και η αναλογία των χήρων γονέων. (Κογκίδου, 1995)

Αύξηση συναντάμε και στο ποσοστό των ανύπανδρων μητέρων (Πίνακας 2), που σήμερα κυμαίνεται γύρω στο 2%. Οι περισσότερες είναι φτωχές, άνεργες γυναίκες. Υπάρχουν, όμως, αρκετές περιπτώσεις ανύπανδρων μητέρων, υψηλού μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου, σε ώριμη ηλικία, που αποφασίζουν συνειδητά να αποκτήσουν και να μεγαλώσουν μόνες τους παιδί. Κάποιες από αυτές συζούν με τον πατέρα του παιδιού χωρίς γάμο.

Η άνοδος στον αριθμό των μονογονεϊκών οικογενειών με διαζευγμένο γονέα και ανύπανδρη μητέρα οφείλεται και στην εν μέρει υποχώρηση των προκαταλήψεων και την αποδυνάμωση των «ταμπού», που αρχίζει δειλά δειλά, να γίνεται αισθητή και στην ελληνική πραγματικότητα.

Αναμφίβολα, με την επικράτηση αυτών των «νέων μορφών οικογένειας», δημιουργούνται νέες ανάγκες παροχής υπηρεσιών πρόνοιας και στήριξης αυτών, στις οποίες η πολιτεία θα πρέπει να ανταποκριθεί.

Η επικράτηση του όρου «μονογονεϊκή οικογένεια» συνέβαλλε από τη μια μεριά στον αποστιγματισμό των διαφορετικών οικογενειακών καταστάσεων, από την άλλη όμως, υπογραμμίζει τις οικονομικές και άλλες δυσκολίες, που συνδέονται με το γεγονός ότι ένας μόνος γονέας, έχει αναλάβει την αποκλειστική ευθύνη της ανατροφής των παιδιών του. (Μαράτου – Αλιπράντη, 2002)

Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, βρίσκονται συνήθως στις χαμηλότερες εισοδηματικές κλίμακες (Πίνακας 3). Είναι λιγότερο ενσωματωμένα στον κοινωνικό και πολιτισμικό περίγυρο. Οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν επιπρόσθετα, μια σειρά από προβλήματα, που έχουν να κάνουν με ζητήματα υγείας, φροντίδας, φύλαξης των παιδιών και επαγγελματικής απασχόλησης. Ειδικά, η φύλαξη των παιδιών κατά τις ώρες εργασίας, είναι το πρόβλημα που παρουσιάζεται οξύτερο στον μόνο γονέα, κυρίως όταν τα παιδιά βρίσκονται στην προσχολική ηλικία.

Επιπλέον, ο κίνδυνος της φτώχειας είναι εντονότερος στις μονογονεϊκές οικογένειες. Από τους Τσιάκαλο και Κογκίδου (1991) δίνεται ένας ορισμός της φτώχειας: «Φτωχοί είναι οι άνθρωποι που χαρακτηρίζονται είτε από έλλειψη των απαραίτητων για την επιβίωση οικονομικών εφοδίων, είτε από αποκλεισμό από τη διανομή δημόσιων και κοινωνικών αγαθών». Περισσότερο πλήττονται οι οικογένειες με μόνες μητέρες.

Σύμφωνα με έκθεση της Unicef για την παιδική φτώχεια (2000), στην Ελλάδα, το ποσοστό των παιδιών που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, διπλασιάζεται στις μονογονεϊκές οικογένειες, φθάνοντας το 24,9% (με ποσοστό παιδιών σε μονογονεϊκά νοικοκυριά το 3,7%). Καλύτερη χώρα αναδεικνύεται η Σουηδία, με ποσοστό παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών που ζουν στη φτώχεια, 6,7% και χειρότερη η Η.Π.Α. με ποσοστό 55,4%.

Μια πρώτη καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια γενικότερα και οι μόνες μητέρες ειδικότερα, δείχνει τα εξής: (Μαράτου – Αλιπράντη, 2002)

- Χαμηλό οικογενειακό εισόδημα, λόγω αυξημένων οικογενειακών υποχρεώσεων
- Προβλήματα υγείας, φροντίδας και φύλαξης των παιδιών
- Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σε σχέση με το σύστημα πρόνοιας, καθώς και με την αγορά εργασίας.
- Μειωμένες επαγγελματικές δεξιότητες και πείρα
- Αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας
- Υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας (Πίνακας 4)
- Εμπλοκή σε άτυπες μορφές εργασίας
- Προβλήματα στην εναρμόνιση οικογένειας και εργασίας

Η δύσκολη οικονομική κατάσταση, επηρεάζει ενδεχομένως και άλλους παράγοντες κυρίως ψυχολογικούς. Πολλές φορές οι μόνοι γονείς αισθάνονται εγκαταλελειμμένοι ή ανίκανοι να συντηρήσουν το εαυτό τους και τα παιδιά τους.

Η οικογένεια με έναν γονέα, μπορεί να θεωρηθεί ως μια ειδική κοινωνική ομάδα, σε διαφορετική οικονομική, κοινωνική και νομική θέση, από την αντίστοιχη οικογένεια με δύο γονείς.

Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών τείνει να αυξηθεί ολοένα και περισσότερο. Δικαιούνται, λοιπόν, να ζητήσουν από την πολιτεία την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών, διαφορετικά, υπάρχει κίνδυνος να μείνουν στο περιθώριο.

A3. Μονογονεϊκότητα ως συνέπεια διαζυγίου

Σε αυτό το υποκεφάλαιο, θα μελετήσουμε την μονογονεϊκή οικογένεια που δημιουργείται μετά το διαζύγιο των δύο συζύγων, καθώς και τα προβλήματα (οικονομικά, κοινωνικά), που αντιμετωπίζει.

Το διαζύγιο, είναι ένας παράγοντας κινδύνου, που μπορεί να οδηγήσει την οικογένεια σε κρίση. Εάν δεν επιτευχθεί η επίλυσή τους, μπορεί να εμφανιστούν ατομικές δυσλειτουργίες. Είναι πιθανόν, όμως, να λειτουργήσει για κάποιους και ως ευκαιρία για προσωπική ανάπτυξη και ωρίμανση. Η διαδικασία του διαζυγίου πάντως παραμένει μια διαδικασία πένθους, που περνάει από διάφορα στάδια, όπως άρνηση, κατάθλιψη, θυμός κ.ά.

Σύμφωνα με την Παπαϊωάννου (1994), τρία είναι τα κύρια αίτια διαζυγίου: οι οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετωπίζει η οικογένεια, η επαγγελματική εκπαίδευση και το μορφωτικό επίπεδο των δύο συζύγων (όσο πιο υψηλό το επίπεδο, τόσο περισσότερες οι απαιτήσεις και οι διεκδικήσεις μέσα στην οικογένεια) και τέλος, η ηλικία που τελείται ο γάμος. Όσο πιο νεαρή η ηλικία, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες ενός διαζυγίου, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται και το αντίστροφο.

Συνήθως, η μητέρα είναι αυτή που αναλαμβάνει την επιμέλεια των παιδιών. Οι οικονομικές δυσκολίες την επιβαρύνουν περισσότερο από τον πατέρα. Τώρα αυτή είναι ουσιαστικά υπεύθυνη για τη συντήρηση της οικογένειας. Η κατάσταση εντείνεται στην περίπτωση που πρέπει να εργαστεί για πρώτη φορά, ή να επανέλθει στην αγορά εργασίας ή να αλλάξει επάγγελμα. Επίσης, σε σύγκριση με τον άνδρα, η γυναίκα αμείβεται λιγότερο. Έτσι δικαιολογείται και το χαμηλό εισόδημα των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό γυναίκα.

Σύμφωνα με την Zosiane Caron (1990), ένας μεγάλος αριθμός μητέρων δεν διαθέτουν χρόνο για τον εαυτό τους, ενώ, επιπλέον, αγχώνονται επειδή ο χρόνος που διαθέτουν για τα παιδιά τους είναι ελλιπής αφού υποχρεούνται να δουλεύουν σκληρά για να επιβιώσουν.

Η εργασία δίνει στις μόνες μητέρες ηθική ικανοποίηση και αντισταθμίζει τη μοναξιά και την ανασφάλεια που νιώθουν. Επιπρόσθετα, εξαιτίας των οικονομικών προβλημάτων και τις έλλειψης ελεύθερου χρόνου, αυξάνεται η πιθανότητα κοινωνικής απομόνωσης, καθώς οι δυνατότητες κοινωνικής συναναστροφής μειώνονται.

Ο αριθμός των ανδρών ως αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών, παρόλο που σταδιακά μεγαλώνει είναι κατά πολύ μικρότερος από τον αντίστοιχο των μόνων μητέρων. Η πλειοψηφία είναι διαζευγμένοι. Η αιτία που οι μόνοι πατέρες και των τριών κατηγοριών, δεν αναλαμβάνουν να μεγαλώσουν μόνοι τα παιδιά τους οφείλεται, κυρίως, στον κοινωνικό καταμερισμό των ρόλων, σύμφωνα με τον οποίο η οικιακή ευθύνη και η ανατροφή των παιδιών είναι γυναικείοι ρόλοι. Για αυτό και δυσκολεύονται να τους αναλάβουν. Συνήθως, λειτουργούν μέσα στα πλαίσια της οικογένειας καταγωγής τους και λαμβάνουν βοήθεια από αυτήν.

Κάποιοι από τους παράγοντες που επέδρασαν στην αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών, με αρχηγό τον πατέρα, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), είναι οι εξής:

- Η αλλαγή του τρόπου ζωής των ανδρών
- Η αυξανόμενη αποδοχή της μονογονεϊκότητας με γονέα πατέρα
- Η επιθυμία των γονέων, να ασκούν τον γονεϊκό ρόλο, ακόμα κι όταν δεν έχουν την επιμέλεια των παιδιών τους.
- Η καλύτερη οικονομική κατάσταση και η ευκολότερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας των μόνων πατέρων.
- Τα ερευνητικά δεδομένα που επιβεβαιώνουν πως οι μόνοι γονείς, που έχουν την επιμέλεια του παιδιού τους, λειτουργούν αποτελεσματικά.
- Οι θετικές και αρνητικές εμπειρίες της μονογονεϊκότητας, είναι σχεδόν ίδιες για τους πατέρες και τις μητέρες.

Τα παραπάνω ισχύουν για όλους τους τύπους μόνων πατέρων: διαζευγμένοι, χήροι, ανύπανδροι.

Η θέση τους, είναι ευνοϊκότερη από αυτή των γυναικών. Εισπράττουν μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή και βοήθεια σε σύγκριση με τη μόνη μητέρα. Παρόλα αυτά, η επίσημη κοινωνική πολιτική δεν τους προσφέρει τις ίδιες κοινωνικές παροχές και ρυθμίσεις, που ισχύουν για την μόνη μητέρα.

Όπως αναφέρθηκε και πρωτίτερα, οι μόνοι πατέρες δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα. Συνεχίζουν να εργάζονται, όπως και πριν. Συναντούν, όμως, την ίδια δυσκολία, στην εναρμόνιση του επαγγελματικού, γονεϊκού και κοινωνικού ρόλου. Βιώνουν τα ίδια συναισθήματα με τις μόνες μητέρες, όπως: Θλίψη, μοναξιά, κάποιες φορές αίσθηση αποτυχίας. Παντρεύονται πάντως ευκολότερα από τις γυναίκες.

A4. Μονογονεϊκότητα ως συνέπεια χηρείας

Ο Θάνατος του συζύγου, έπαψε πλέον να αποτελεί των κύρια αιτία μονογονεϊκότητας των γυναικών. Οι χήρες είναι συνήθως μεγαλύτερες σε ηλικία από τις άλλες μόνες μητέρες και εργάζονται σε μικρότερο ποσοστό από αυτές.

Η ελληνική κοινωνία σέβεται την χήρα μητέρα και τις παρέχει ευκολότερα οικονομική, κοινωνική και νομική προστασία. Βρίσκεται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, γιατί συνήθως έχει κάποια σύνταξη και καλύτερη κοινωνική ασφάλιση. (Μαντζιάφου – Κανελλοπούλου, 1981)

Οι ηθικοί περιορισμοί που τίθενται στη χήρα μητέρα, είναι περισσότεροι και διαφορετικοί από αυτούς που τίθενται στον χήρο πατέρα. Εκείνη είναι που πλήγεται από την κοινωνική απομόνωση, η οποία μπορεί να οδηγήσει τη οικογένεια σε κοινωνικό αποκλεισμό.

Στο παρελθόν, η οικογένεια, η Εκκλησία και η γειτονιά, ήταν υποστηρικτικοί παράγοντες για τις χήρες. Στις μέρες μας δεν συμβαίνει αυτό. Επίσης, οι άνθρωποι που δεν έχουν βιώσει την απώλεια, δυσκολεύονται να καταλάβουν την διαδικασία του πένθους και να τους συμπαρασταθούν σωστά.

Σύμφωνα με μαρτυρίες, πολλοί θεωρούν τις χήρες εύκολα θύματα, γιατί πλέον δεν καλύπτονται από την προστασία του άνδρα τους. Κάποιες γυναίκες τις θεωρούν ακόμα και αντίζηλες, αφού δεν έχουν πια σύζυγο.

Από την άλλη μεριά τώρα, ο αριθμός των χήρων ανδρών, μειώνεται προοδευτικά. Αυτό εξηγείται από την αύξηση του μέσου όρου ζωής των γυναικών που ήταν εξαρχής μεγαλύτερος των ανδρών, καθώς και από την αύξηση των νέων γάμων ή συμβιώσεων των χήρων πατέρων με παιδιά.

Ισχύουν λίγο-πολύ και για αυτούς, τα ίδια που ισχύουν και για τους διαζευγμένους. Ζουν συνήθως με την οικογένεια καταγωγής τους, ώστε να έχουν βοήθεια στη φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού, ή ξαναπαντρεύονται σύντομα, σε αντίθεση με τις χήρες μητέρες, που δύσκολα θα τελέσουν άλλο γάμο.

Δεν υπάρχει ισχυρή κοινωνική υποδομή για την κάλυψη των αναγκών του χήρου άνδρα, ως μόνου πατέρα και τα νομικά του δικαιώματα είναι περιορισμένα.

Δυστυχώς στην Ελλάδα δεν υπάρχουν «επίσημα» υποστηρικτικά δίκτυα των χήρων, όπως υπάρχουν για τους άλλους μόνους γονείς, αν και το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών, απευθύνονται κυρίως στις μόνες μητέρες.

A5. Ανύπανδρος γονέας

Ο ανύπανδρος γονέας, είναι η τρίτη μεγάλη κατηγορία μονογονεϊκών οικογενειών που τελευταία, γνωρίζει αξιόλογη αύξηση. Οι ανύπανδρες μητέρες, υπερέχουν αριθμητικά των ανύπανδρων πατέρων.

Μέχρι πριν από κάποια χρόνια, η άγαμη μητρότητα ήταν παράδειγμα προς αποφυγήν. Η στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντί της δείχνει διαφοροποιημένη, κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα. Εξακολουθεί να υπάρχει μια μορφή κοινωνικής προκατάληψης, που όμως δεν εμπόδισε την αύξηση του αριθμού των γεννήσεων εκτός γάμου, όχι μόνο στη χώρα μας, αλλά και σε χώρες του εξωτερικού.

Σύμφωνα με δημογραφικές έρευνες του 1989, η Δανία ερχόταν πρώτη στις γεννήσεις εκτός γάμου, με ποσοστό περίπου 46%, ενώ ακολουθεί η Αγγλία με 26%. Η Ελλάδα είχε το μικρότερο ποσοστό, 2%.

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες, που πιθανόν να επηρεάσουν την απόφαση της άγαμης μητέρας να μεγαλώσει η ίδια το παιδί της ή να το δώσει για υιοθεσία. Οι λόγοι είναι συνήθως οικονομικοί, κοινωνικοί, συναισθηματικοί και άλλοι.

Όπως υποστηρίζει η Κογκίδου (1995), υπάρχουν πολλές εκφάνσεις της μητρότητας εκτός γάμου, όπως:

- Γυναίκες που μεγαλώνουν μόνες τους το παιδί τους, σε δικό τους αυτόνομο νοικοκυριό.
- Γυναίκες που, εκ των υστέρων, παντρεύονται με τον πατέρα του παιδιού τους.
- Γυναίκες που παντρεύονται με άλλον άνδρα και όχι τον πατέρα του παιδιού και υπάρχει νομική ρύθμιση για το παιδί.
- Γυναίκες που μεγαλώνουν το παιδί τους στα πλαίσια της οικογένειας καταγωγής τους και συγκαταλέγονται στο νοικοκυριό της.

Για ορισμένες γυναίκες, η επιλογή της μητρότητας εκτός γάμου είναι μια συνειδητή απόφαση. Για άλλες, είναι πιο παρορμητική, παρόλο που πρόκειται για επιθυμητή εγκυμοσύνη. Υπάρχει, βέβαια, και η περίπτωση της ανύπανδρης μητέρας «θύματος» διάφορων καταστάσεων, για την οποία η εγκυμοσύνη δεν ήταν μια επιθυμητή κατάσταση, αλλά ίσως ήταν αργά να κάνει, για παράδειγμα, άμβλωση. Αυτή η περίπτωση εμφανίζεται πιο συχνά στις αγροτικές περιοχές και λιγότερο στις αστικές.

Η πρόοδος της βιοτεχνολογίας έκανε δυνατή τη μητρότητα, χωρίς καμία συμμετοχή του άνδρα. Αυτό θέτει ως ζήτημα την αμφισβήτηση της λειτουργίας του πατέρα. Κάποιες αναπαραστάσεις των ρόλων του συζύγου και πατέρα είναι αρνητικές. Με την άρνηση του ρόλου του γονέα στον άνδρα, η γυναίκα – μητέρα αποκτάει παντοδυναμία. Σε αυτή της την ανάγκη συμβάλλουν ασυνείδητα κίνητρα και απωθημένες επιθυμίες.

Η εξάπλωση των νέων μεθόδων αντισύλληψης και η αποποινικοποίηση των άμβλώσεων ενθάρρυναν την επιλογή της άγαμης μητρότητας. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου υπέρ της, καθώς και η οικονομική ενίσχυση των παιδιών. Ας μην ξεχνάμε πως η μονογονεϊκότητα αποτελεί έναν, ολοένα και περισσότερο, πιο αποδεκτό εναλλακτικό τρόπο οικογενειακής οργάνωσης.

Από την άλλη πλευρά, η ανύπανδρη μητέρα στην Ελλάδα, αντιμετωπίζει όλα τα προβλήματα των μόνων μητέρων, ενώ βρίσκεται στην δυσμενέστερη θέση, οικονομικά και κοινωνικά. Τα πιο σημαντικά από αυτά τα προβλήματα εντοπίζονται: α) στον οικονομικό τομέα (όπως προαναφέρθηκε), β) στην έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης (συχνά συναντάμε και χαμηλό μορφωτικό επίπεδο), γ) στην μη ασφαλιστική κάλυψη, δ) στην ανάγκη φύλαξης των παιδιών, ε) στον ελάχιστο ελεύθερο χρόνο, στ) στην μοναξιά και στην κοινωνική απομόνωση, ζ) στην μη αναγνώριση του παιδιού από τον πατέρα κ.ο.κ.

Σύμφωνα με την κα Λάζου Μαρία, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Πανελληνίου Συλλόγου Ανύπανδρων Μητέρων, δύο ξεχωρίζουν πιο έντονα η ανεργία και η άρνηση αναγνώρισης του παιδιού από τον πατέρα. Η ανεργία πλήττει περισσότερο αυτή την κατηγορία μόνων μητέρων. Η δυσχερής οικονομική τους

κατάσταση, οφείλεται στην δυσκολία ένταξής τους στην αγορά εργασίας με το δυσεπίλυτο πρόβλημα της φύλαξης του παιδιού. Επιπλέον, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου συντελεί στη μείωση των κοινωνικών επαφών.

Το Σύνταγμα με τους νόμους του, εξομοιώνει την άγαμη μητέρα με την έγγαμη, ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της. Εκτός όμως, του ότι στην πράξη δεν εφαρμόζεται πάντα αυτό, δεν βελτιώνεται και η κοινωνική θέση της άγαμης.

Ο Αστικός και ποινικός κώδικας, με μια σειρά διατάξεων προστατεύει την ανύπανδρη μητέρα, ώστε:(Δασκαρόλης, 1992)

- Να επιδιώξει την αναγνώριση του τέκνου της.
- Να ζητήσει προσωρινή διατροφή και τα έξοδα του τοκετού (2 μήνες πριν και 4 μήνες μετά τον τοκετό)
- Να ζητήσει αποζημίωση, λόγω ηθικής βλάβης
- Να διώξει ποινικά τον πατέρα του παιδιού, λόγω εγκατάλειψης.

Η Αλτάνη Ζλάτκου (1995) υποστηρίζει ότι ο προσανατολισμός της κοινωνικής πολιτικής στην περίπτωση της ανύπανδρης μητέρας πρέπει να είναι η στήριξη και η διάθεση προς αυτή των απαραίτητων μέτρων για να προσφέρει στο παιδί της τη φροντίδα της, μέσα από το φυσικό και κοινωνικό της ρόλο

Ως προς τους άνδρες, τώρα, οι μόνοι πατέρες ανήκουν κυρίως στην κατηγορία των διαζευγμένων ή χήρων και πολύ λιγότερο στους ανύπανδρους πατέρες. Ο αριθμός τους, αν και ελάχιστος, μπορεί να αποδοθεί συχνότερα στη διάλυση των ζευγαριών που συμβιώνουν. Η απόφαση για τον γονέα με τον οποίο θα ζήσει το παιδί είναι, κατά πολύ, αποτέλεσμα της συμφωνίας των γονέων, ανάλογα με την αντίληψη που έχουν, για τους ρόλους των φύλων.

Και για τους ανύπανδρους πατέρες ισχύουν τα ίδια με τους άλλους μόνους πατέρες. Δυσκολίες στην ανάληψη των ευθυνών της οικίας και των παιδιών και ελλιπής αναφορά του νόμου στην συγκεκριμένη κατηγορία πατέρων.

Οι μόνοι άνδρες γονείς συχνά ξεφεύγουν από την κατάσταση της μονογονεϊκότητας καταλήγοντας σε μια νέα συμβίωση ή γάμο. Για τον άγαμο πατέρα είναι πιο εύκολο να ξαναφτιάξει τη ζωή του, επειδή δεν βιώνει τον κοινωνικό στιγματισμό και αποκλεισμό, όπως η άγαμη μητέρα. Γενικά, αντιμετωπίζονται από την κοινωνία με συμπάθεια και συνήθως έχουν την συμπαράσταση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, σε αντίθεση με τις ανύπανδρες μητέρες, που δέχονται έντονα την απόρριψη από το δικό τους περιβάλλον για την επιλογή τους να γεννήσουν και να μεγαλώσουν παιδί εκτός γάμου.

Β. ΠΑΡΟΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ

Β1. Κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα

Στο βιβλίο της Λαμπίρη – Δημάκη (1990), «Οικογένεια και κοινωνική πολιτική», αναφέρεται αυτή ως «το οργανωμένο σύστημα κοινωνικών υπηρεσιών και θεσμών, που έχουν ως αντικείμενο να βοηθούν άτομα και ομάδες να επιτύχουν ικανοποιητικά επίπεδα ζωής και υγείας, προσωπικούς και κοινωνικούς δεσμούς, οι οποίοι θα τους επιτρέψουν να αναπτύξουν πλήρως τις ικανότητές του και θα τους διασφαλίσουν ευημερία, σε εναρμόνιση με τις οικογενειακές τους ανάγκες και τις ανάγκες της ευρύτερης κοινωνίας».

Το κράτος, με την άσκηση της κοινωνική πολιτική, πρέπει να διασφαλίζει στην οικογένεια την αξιοπρέπεια, την ισότητα, την στήριξη των μελών της και την ικανοποίηση των δικαιωμάτων της. Σύμφωνα με τον Γετίμη (1993), η επιστήμη της κοινωνικής πολιτικής μελετά την ανθρώπινη συμπεριφορά σε όλη τη σφαιρικότητα και την πληρότητά της, ώστε να βοηθήσει στην κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων.

Επιδίωξή της, δηλαδή, είναι η απόκτηση γνώσεων για τον άνθρωπο, με σκοπό αυτές να χρησιμοποιηθούν στην βελτίωση της ζωής και στην κοινωνική ευημερία γενικότερα.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα μια δυναμικής κοινωνικής πολιτικής είναι ότι δεν παραμένει στατική. Εξελίσσεται και αναπροσαρμόζεται, ανάλογα με τις εκάστοτε επικρατούσες ανάγκες και συνθήκες, όπως αυτές τείνουν να αλλάζουν μέσα στην κοινωνία (Λαμπίρη – Δημάκη, 1990)

Η πολιτική για την οικογένεια, που εφαρμόζεται στην Ελλάδα, είναι κυρίως επιδοματική, χωρίς να συνοδεύεται από συμβουλευτικές υπηρεσίες και κοινωνική εργασία. (Μουσούρου, 1989)

B2. Φορείς εφαρμογής προγραμμάτων για την οικογένεια

Εκτός από τους επίσημους κρατικούς φορείς, που εφαρμόζουν την πολιτική για την οικογένεια, υπάρχουν και άλλοι, όπως Μη Κυβερνητικοί οργανισμοί (ΜΚΟ), Σύλλογοι, που δρουν είτε ανεξάρτητα, είτε σε συνεργασία με το κράτος. Κάποιοι από όλους αυτούς εφαρμόζουν συγκεκριμένα προγράμματα ή περιλαμβάνουν ειδικές διατάξεις για τις μονογονεϊκές οικογένειες.

Οι κύριοι κρατικοί φορείς είναι οι παρακάτω:

1. Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων

- Εθνικός Οργανισμός Κοινωνικής Φροντίδας (ΕΟΚΦ), στον οποίο ανήκουν μετά από ενοποίησή τους το Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Προστασίας και Αντιλήψεως (ΠΙΚΠΑ), ο Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας (ΕΟΠ) και το Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ»
- Κοινωνικό Κέντρο Οικογένειας και Νεότητας (ΚΚΟΝ)
- Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων

2. Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης

- Γενική Γραμματεία Ισότητας (ΓΕΓΙ)
- Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), το οποίο εποπτεύεται από τη ΓΕΓΙ

3. Υπουργείο Εργασίας

- Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ)
- Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ)

- Εργατική Εστία (Ε.Ε.)

4. Υπουργείο Γεωργίας

Οργανισμός Γεωργικής Απασχόλησης (ΟΓΑ)

5. Υπουργείο Πολιτισμού

Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας (ΕΙΝ)

Το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας είναι ο κύριος δημόσιος φορέας που ασκεί και διαμορφώνει την κοινωνική πολιτική και εφαρμόζει τα Προγράμματα Κοινωνικής Πρόνοιας. Σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (1995), του Υπουργείου επεμβαίνουν μετά την εκδήλωση του προβλήματος, έχουν δηλαδή κυρίως επανορθωτικό χαρακτήρα αντί για προληπτικό, όπως στις περισσότερες χώρες

Άλλοι ανεξάρτητοι φορείς είναι:

1. **Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις – Διεύθυνση Κοινωνικής Πρόνοιας** (επιδόματα του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας)
2. **Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ)**
3. **Κέντρο Στήριξης Οικογένειας** της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, το οποίο λειτουργεί και ξενώνα, την «Στέγη Μητέρας: Κέντρο Υποδοχής και ενημέρωσης»

Με τις μονογονεϊκές οικογένειες, ασχολούνται πιο συγκεκριμένα:

1. **Εταιρία Εθελοντισμού Αθηνών Γυναικών**
2. **Κέντρο Μονογονεϊκών Οικογενειών**, με έδρες:
  - Στην Μενεμένη

- Στον Εύοσμο
- Στο Κορδελιό

3. Πανελλήνιος Σύλλογος Ανύπανδρων Μητέρων, με έδρα:

- Στην Αθήνα
- Ανεξάρτητα παραρτήματα σε Πάτρα και Καβάλα

4. Πανελλήνιος Σύλλογος Μελών Μονογονεϊκής Οικογένειας, με έδρα:

- Στην Αθήνα

5. Σύλλογος Μονογονεϊκών Οικογενειών Θεσσαλονίκης «Η ΕΛΠΙΔΑ»

6. Σύλλογος Μονογονεϊκών Οικογενειών με έδρες:

- Στην Αλεξανδρούπολη
- Στην Πέλλα
- Στην Δράμα
- Στην Καβάλα
- Στα Τρίκαλα
- Στην Κρήτη
- Στην Ροδόπη
- Στην Χαλκίδα
- Στην Αχαΐα
- Στην Κέρκυρα (σύλλογος υπό σύσταση)

B3. Κοινωνικές παροχές (επιδόματα – υποστηρικτικές υπηρεσίες) στις μονογονεϊκές οικογένειες

Όπως αναφέρει η γενική γραμματέας ισότητας, Έφη Μπέκου (2003), με βάση το πλαίσιο της εθνικής πολιτικής και τις προγραμματικές χρηματοδοτικές κατευθύνσεις του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, η Γενική Γραμματεία Ισότητας συνέταξε Ολοκληρωμένο Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης (ΟΕΔΠ) για την υποστήριξη και πρόληψη των προβλημάτων των γυναικών, με έμφαση στις Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες. Μια τέτοια ειδική ομάδα είναι η μονογονεϊκή οικογένεια με αρχηγό την μητέρα ή τον πατέρα. Οι περισσότερες ρυθμίσεις αφορούν τη γυναίκα ως αρχηγό αυτών των οικογενειών.

Αναλυτικότερα και ανά κατηγορία, ισχύουν τα εξής:

- 1. Οικονομική ενίσχυση και στήριξη μονογονεϊκών οικογενειών με χαμηλό εισόδημα.**
  - Οι Δ/σεις Πρόνοιας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων καταβάλλουν μηνιαίο επίδομα 44 Ευρώ σε κάθε απροστάτευτο παιδί ηλικίας μέχρι 16 χρόνων με την προϋπόθεση ότι το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα δεν υπερβαίνει για τριμελή οικογένεια τα 294 Ευρώ προσαυξανόμενο κατά 24 Ευρώ για κάθε επιπλέον μέλος, αφαιρουμένου του ποσού που τυχόν καταβάλλεται για ενοίκιο.
  - Επίσης με τις ίδιες προϋποθέσεις ο ΕΟΚΦ-ΠΙΚΠΑ, χορηγεί επίδομα που ανέρχεται στα 106,65 Ευρώ το μήνα, για οικογένειες με ένα παιδί και 148,20 Ευρώ το μήνα για δύο ή περισσότερα παιδιά.
  - Σχολικό επίδομα σε οικογένειες με παιδιά έως 16 ετών που φοιτούν σε δημόσια σχολεία υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Απευθύνεται σε οικογένειες, συμπεριλαμβανομένων των μονογονεϊκών, με ετήσιο εισόδημα που δεν υπερβαίνει το ποσό των 3000 Ευρώ και ανέρχεται σε 300 Ευρώ ετησίως για κάθε παιδί – μαθητή υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η ενίσχυση καταβάλλεται εφάπαξ με την έναρξη εκάστου σχολικού έτους. Η καταβολή πραγματοποιείται από την

αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία (ΔΟΥ) του τόπου διαμονής του δικαιούχου.

- Το επίδομα Μητρότητας Ανασφαλιστών καταβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 5 του Ν. 1302/1982 σε εργαζόμενες γυναίκες, που δε δικαιούνται αντίστοιχη παροχή από κάποιο ασφαλιστικό φορέα, ή είναι ανασφάλιστες. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται στα 440 Ευρώ (220 Ευρώ πριν από τον τοκετό και 220 Ευρώ μετά τον τοκετό). Αρμόδια υπηρεσία για τη χορήγηση του επιδόματος είναι οι Δ/νσεις και τα Τμήματα Πρόνοιας των Νομικών Αυτοδιοικήσεων της χώρας.
- Επίδομα τρίτου παιδιού χορηγείται από τον ΟΓΑ βάσει των Ν. 1829/90 και Ν. 2459/97. Το Μηνιαίο επίδομα ανέρχεται σε 131 Ευρώ και καταβάλλεται μέχρι τη συμπλήρωση του 6^{ου} έτους της ηλικίας του παιδιού, εφόσον το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα των δικαιούχων δεν υπερβαίνει το ποσό των 23.480 Ευρώ.

2. Νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

- Στις ανασφάλιστες άγαμες μητέρες και οικονομικά αδύναμες, παρέχεται δωρεάν νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.
- Με το νόμο 1464/84 ο/η ανασφάλιστος/η διαζευγμένος/η έχει δικαίωμα για νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σαν άμεσα ασφαλισμένος/η στον ασφαλιστικό φορέα που ήταν ασφαλισμένος/η ο άλλος σύζυγος κατά το χρόνο λύσης του γάμου τους. Το ασφαλιστικό αυτό δικαίωμα ασκείται εντός ενός έτους από την ημερομηνία της τελεσίδικης έκδοσης της απόφασης του διαζυγίου.

3. Μονάδες φιλοξενίας - στήριξης

- Για την συστηματική προστασία της άγαμης μητέρας λειτουργεί ειδικό τμήμα στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα», στο οποίο εισάγονται άγαμες έως τον τοκετό. Παρέχεται ψυχολογική υποστήριξη και οικονομική βοήθεια μέχρι να διαπιστωθεί ότι μπορεί να ζήσει μόνη της και να αναλάβει την ανατροφή του παιδιού της.
- Στα κέντρα Συμβουλευτικής και Ενημέρωσης Γυναικών του ΚΕΘΙ, παρέχεται νομική, ψυχολογική και συμβουλευτική στήριξη και στις γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών
- Στις νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις της χώρας, λειτουργούν οι Δ/νσεις Πρόνοιας, όπου μέσω των Κοινωνικών Υπηρεσιών παρέχεται ψυχολογική στήριξη και βοήθεια στην άγαμη μητέρα.
- Στο πλαίσιο του Εθνικού Κέντρου Άμεσης Βοήθειας, προβλέπονται ξενώνες προσωρινής φιλοξενίας σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

4. Παιδικό Σταθμοί

- Με βάση τον Κανονισμό Λειτουργίας των Νομικών Προσώπων Δημοτικών Παιδικών Σταθμών (Π2β/2827/1997, Άρθρο 7), παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών εγγράφονται κατά προτεραιότητα στους Παιδικούς Σταθμούς των ΟΤΑ, καθώς επίσης και στους σταθμούς του ΠΙΚΠΑ, του ΕΟΠ, του Ιδρύματος Βρεφονηπιακών Σταθμών Αθηνών, Λάρισας και Θεσσαλονίκης.

5. Πρόσβαση σε στέγη

- Τα στεγαστικά Προγράμματα του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ), προβλέπουν τη χορήγηση δανείου αυτοστέγασης σε άγαμες μητέρες που

προστατεύουν ένα παιδί και άνω και έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 900 ημέρες εργασίας

- Στο πλαίσιο παροχής στεγαστικής συνδρομής, παρέχονται κάθε χρόνο περίπου τέσσερις έτοιμες κατοικίες σε άγαμες μητέρες με τις ίδιες προϋποθέσεις όπως παραπάνω (τουλάχιστον 900 ημέρες εργασίας).
- Επίδομα ενοικίου χορηγείται στις άγαμες μητέρες που έχουν πραγματοποιήσει τουλάχιστον 900 ημέρες εργασίας και πληρούν τις προϋποθέσεις εισοδήματος.

6. Εργασία

- Με τον Ν. 2190/94, οι υποψήφιοι σε διαγωνισμούς προσλήψεων άγαμες μητέρες, μοριοδοτούνται με 5% για κάθε παιδί.

7. Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ)

- Στα πλαίσια του «Προγράμματος Απόκτησης Εργασιακής Εμπειρίας και Επιχορήγησης Επιχειρήσεων για την Απασχόληση Ανέργων Ηλικίας 18-65 Ετών για το έτος 2003», προτεραιότητα στην κάλυψη των θέσεων δίνεται και στις γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών.

8. Γ' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης

- Στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Απασχόληση και Επαγγελματική Κατάρτιση» του Υπουργείου Εργασίας, προβλέπονται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις και για τις γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών.

9. Νομοθετικό Πλαίσιο

Όσον αφορά το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο ισχύουν τα ακόλουθα:

- Με το Νόμο 1329/83 για την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου, η άγαμη μητέρα εξομοιώνεται νομικά ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις με την έγγαμη μητέρα. Με τον ίδιο νόμο, καταργείται κάθε δυσμενής διάκριση σε βάρος των παιδιών που γεννιούνται εκτός γάμου και προβλέπεται η πλήρης εξομοίωση με τα παιδιά που γεννιούνται από γάμο.

Η παλιά αρνητικά φορτισμένη ορολογία «γνήσια», «εξώγαμα τέκνα») καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με την περισσότερο ουδέτερη («τέκνα γεννημένα σε γάμο», «τέκνα γεννημένα χωρίς γάμο των γονέων τους»).

Για την εκούσια αναγνώριση ενός παιδιού γεννημένου χωρίς γάμο των γονέων, απαιτείται και η σύμπραξη της μητέρας του. Η καινοτομία της συναίνεσης της μητέρας, επιβάλλεται στα πλαίσια της ισότητας των δύο φύλων.

Σε περίπτωση εκούσιας ή δικαστικής αναγνώρισης, το παιδί αποκτά, ως προς όλα, θέση τέκνου γεννημένου από γάμο απέναντι και στους δύο γονείς του και τους συγγενείς τους (πλήρες κληρονομικό δικαίωμα, αξίωση διατροφής, κ.λ.π.).

- Με το Νόμο 1483/84 προβλέπεται η χορήγηση «γονικής άδειας» για την ανατροφή του παιδιού έως 6 μήνες στον άγαμο, χήρο ή διαζευγμένο γονέα (μητέρα ή πατέρα) εφόσον έχει την επιμέλεια του τέκνου του. Στην άγαμη μητέρα συγκεκριμένα, μέχρι το παιδί να συμπληρώσει την ηλικία των δυόμισι ετών.
- Με το Νόμο 1849/89, προβλέπεται η χορήγηση επιδόματος γάμου και στους αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών στον ιδιωτικό τομέα.
- Με τον Νόμο 2470/1997, προβλέπεται η χορήγηση επιδόματος γάμου στους αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών και στο δημόσιο, εφ' όσον τους έχει ανατεθεί η επιμέλεια του παιδιού.

- Με τον Νόμο 2190/94, αν μεταξύ των επιτυχόντων σε διαγωνισμό για την πλήρωση θέσεων στο δημόσιο είναι υποψήφιας άγαμες μητέρες, προστίθεται στο συνολικό βαθμό που έλαβαν 5/100 για κάθε παιδί.
- Σύμφωνα με την Εθνική Σύμβαση Εργασίας 2002-2003, ο εργαζόμενος μόνος γονέας στον ιδιωτικό τομέα, δικαιούται άδεια με αποδοχές έξι εργάσιμων ημερών το χρόνο, πέραν αυτής που δικαιούται από άλλες διατάξεις. Γονέας με τρία παιδιά ή περισσότερα, δικαιούται άδεια οκτώ εργάσιμων ημερών. Η άδεια αυτή χορηγείται λόγω αυξημένων αναγκών φροντίδας παιδιών ηλικίας μέχρι δώδεκα ετών συμπληρωμένων, χορηγείται εφάπαξ ή τμηματικά μετά από συνεννόηση με τον εργοδότη, σύμφωνα με τις ανάγκες του γονέα και δεν πρέπει να συμπίπτει χρονικά με την αρχή ή το τέλος της ετήσιας κανονικής άδειας.

B4. Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού

Ο κοινωνικός λειτουργός έχει ενεργό ρόλο στον εντοπισμό των προβλημάτων των μονογονεϊκών οικογενειών και στην παροχή στήριξης και βοήθειας για την αντιμετώπιση αυτών. Επίσης είναι ο «διαμεσολαβητής» με τους φορείς της κοινότητας, για την πραγμάτωση των επιδιώξεων των μόνων γονέων.

Παρεμβαίνει επιστημονικά, θέτοντας βραχυπρόθεσμους στόχους για τη λύση του προβλήματος που αντιμετωπίζει κάθε φορά η μονογονεϊκή οικογένεια (Σωτηροπούλου, 1992). Η προσπάθειά του εστιάζεται και στην εξάλειψη του «στιγματισμού» της, που αν και σε περιορισμένη κλίμακα πια, συναντάται, εν μέρει, ακόμα. Επιπλέον, είναι απαραίτητη η αξιολόγηση των υπηρεσιών και προγραμμάτων που προσφέρουν οι αρμόδιοι φορείς στις μονογονεϊκές οικογένειες και που ο κοινωνικός λειτουργός είναι ικανός να ερευνήσει.

Μετά τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι ο κοινωνικός λειτουργός, στη συνεργασία του με τους μόνους γονείς, τα παιδιά τους αλλά και την κοινότητα, μπορεί να προσφέρει πολλά:

- Αποφεύγοντας την ταύτιση με τον μόνο γονέα, που δυσχεραίνει την συνεργασία τους και χωρίς να παίρνει αποφάσεις για λογαριασμό του, χειρίζεται την περίπτωση αντικειμενικά.
- Γίνεται καθοδηγητής, συντονιστής, εμπυχωτής, υποστηρικτής, βοηθώντας τον ένα σύντροφο να ξεπεράσει την απουσία του άλλου, να εντοπίσει και να εκφράσει τις ανάγκες του και βέβαια να αντιμετωπίσει μόνος του τα προβλήματά του.
- Κάθε μονογονεϊκή οικογένεια, εκτός από κάποια κοινά χαρακτηριστικά, έχει διαφορετικές ανάγκες, γι αυτό φροντίζει ώστε η παρεχόμενη βοήθεια να ανταποκρίνεται σε αυτές.
- Ενημερώνει τα παιδιά για τις αλλαγές που συμβαίνουν ή πρόκειται να συμβούν στην οικογένεια και προσφέρει την στήριξή του λαμβάνοντας πάντα υπόψιν του

την ηλικία του παιδιού, το φύλο του αλλά και την περίπτωση μονογονεϊκής οικογένειας, από την οποία προέρχεται (π.χ. από διαζύγιο, από θάνατο κ.λ.π)

- Σχηματίζει ομάδες γονέων, μέσα στις οποίες τα άτομα μαθαίνουν να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, τους φόβους, τις ανησυχίες τους και να υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον.
- Βοηθάει τα μέλη της ομάδας να κατανοήσουν τα δικαιώματά τους, να γνωστοποιήσουν τα «παράπονά τους και να δραστηριοποιηθούν για την επίτευξη των προσδοκιών τους.
- Μπορεί να λειτουργήσει και ομάδες παιδιών, όπου θα μοιράζονται τις σκέψεις τους, τους προβληματισμούς τους, υπό την εποπτεία και με τη συμπαράσταση του κοινωνικού λειτουργού.
- Έρχεται σε επαφή με τους τοπικούς φορείς και τις οργανώσεις που ασχολούνται με τις μονογονεϊκές οικογένειες, τους παρουσιάζει τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αυτές εμφανίζουν και συνεργάζεται μαζί τους για την καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση αυτών των δυσκολιών.
- Συμμετέχει στον σχεδιασμό προγραμμάτων για την προστασία και την ομαλή λειτουργία της μονογονεϊκής οικογένειας, σε άμεση επαφή με τα μέλη της αλλά και τους αρμόδιους φορείς.
- Παρέχει πληροφορίες για την υπάρχουσα νομοθεσία, τους φορείς, τα προγράμματα και τις παροχές, για τις οικογένειες αυτές στους άμεσα ενδιαφερόμενους και στην υπόλοιπη κοινότητα
- Ευαισθητοποιεί τον κόσμο με διαλέξεις, εκδόσεις σχετικών εντύπων, προβολές ταινιών ενημερωτικού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα κ.ά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΣΤΑΔΙΟ 1^ο

Αρχική μου επιδίωξη ήταν η διερεύνηση της μονογονεϊκής οικογένειας στην ελληνική κοινωνία, ως μια νέα μορφή της σύγχρονης οικογένειας και κατά πόσο έχει επηρεάσει και επηρεαστεί από τις αλλαγές που συμβαίνουν σε αυτή. Επίσης, με ενδιέφερε να μάθω εάν και με πιο τρόπο, μπορεί ο κοινωνικός λειτουργός να εργαστεί με μονογονεϊκές οικογένειες.

Με αυτό τον προσανατολισμό, ξεκίνησε η αναζήτηση σχετικού βιβλιογραφικού υλικού στις εξής βιβλιοθήκες:

1. Στην βιβλιοθήκη του Δήμου Πατρέων και του παραρτήματός της.
2. Στην βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ι. Πάτρας
3. στην κεντρική βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ι. Αθήνας
4. Στην βιβλιοθήκη της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας (ΣΕΥΠ), του Τ.Ε.Ι Αθήνας
5. Στην βιβλιοθήκη του Πολιτιστικού Κέντρου «ΑΕΤΟΠΟΥΛΕΙΟ» του Δήμου Χαλανδρίου
6. Στην βιβλιοθήκη του Πάντειου Πανεπιστημίου Αθηνών
7. Στην βιβλιοθήκη του Τομέα Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

8. Στην βιβλιοθήκη της Γενικής Γραμματείας Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

Αναζήτησα, επίσης σχετικές μελέτες στο διαδίκτυο και απευθύνθηκα σε υπηρεσίες και συλλόγους, που ασχολούνται με τις μονογονεϊκές οικογένειες. Τέλος, απέκτησα χρήσιμες πληροφορίες μέσα από προσωπική επαφή με μόνους γονείς, αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών.

ΣΤΑΔΙΟ 2^ο

Αποτέλεσμα της αναζήτησης του βιβλιογραφικού υλικού ήταν η τελική διαμόρφωση του θέματος, του σκοπού και των επιμέρους επιδιώξεων.

ΣΤΑΔΙΟ 3^ο

Στη συνέχεια, διαμορφώθηκε η αρχική δομή της πτυχιακής, με τον καταμερισμό του υλικού σε θεματικές ενότητες και προχώρησα στην επισταμένη μελέτη των σχετικών συγγραμμάτων και την συγγραφή των κεφαλαίων.

ΣΤΑΔΙΟ 4^ο

Τα κεφάλαια ενοποιήθηκαν και η βιβλιογραφική μελέτη απέκτησε την τελική της δομή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

4.1 Συμπεράσματα

Οι μονογονεϊκές οικογένειες στην εποχή μας συνιστούν ένα ξεχωριστό και αυτόνομο είδος οικογένειας, με κύριο άξονα την γυναίκα. Ο μόνος γονέας, μητέρα ή πατέρας, πρέπει να υπολογίζει μόνο στις δικές του δυνάμεις και να αγωνίζεται, διαρκώς, για να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης, τις οικονομικές, επαγγελματικές, ψυχολογικές, για τον ίδιο και τα παιδιά του.

Συνοπτικά, θα λέγαμε ότι οι αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών, διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο να εκτεθούν στη μοναξιά, να καταλήξουν στην απομόνωση και να δεχτούν ποικίλες αντιδράσεις και σχόλια από το περιβάλλον τους. Η ανατροφή των παιδιών από τον ένα γονέα, δημιουργεί επιπρόσθετες δυσκολίες γιατί αυξάνονται οι ευθύνες του απέναντί τους.

Ο, συνήθως, περιορισμένος αριθμός ατόμων που αποτελούν την οικογένεια αυτή, κάνει δύσκολη την κατανομή εργασιών και την ανάθεση ρόλων. Επιπλέον, ο μόνος πατέρας, διαζευγμένος, χήρος ή ανύπανδρος, αντιμετωπίζει προβλήματα, που σχετίζονται με το φύλο του αλλά και τον «παραδοσιακό» του ρόλο στην κοινωνία και την οικογένεια.

Εκτός από τα παραπάνω, οι μόνοι γονείς είναι αναγκασμένοι να αντιμετωπίσουν και μια σειρά άλλων προβλημάτων, που αλληλοσυνδέονται μεταξύ τους: χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ανεπαρκής επαγγελματική κατάρτιση, αύξηση της ανεργίας, που πλήττουν ιδιαίτερα τις μόνες μητέρες. Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου μειώνει την κοινωνική επαφή και προκαλεί τύψεις στον γονέα, που δεν μπορεί να τον διαθέσει στα παιδιά του.

Η κοινωνική πολιτική, ενώ αρχίζει να εστιάζει περισσότερο στις ανάγκες τους, εξακολουθεί να στηρίζεται στην επιδοματική της πολιτική, η οποία δεν είναι

ικανοποιητική. Οποιοσδήποτε άλλες κρατικές παροχές υπάρχουν, δεν είναι ευρέως γνωστές στους άμεσα ενδιαφερόμενους, με αποτέλεσμα να μην ξέρουν να διεκδικήσουν αυτό που δικαιωματικά τους ανήκει.

Ο κοινωνικός στιγματισμός, παρόλο που έχει εκλείψει σε μεγάλο βαθμό, δεν έχει εξαλειφθεί εντελώς. Είναι πιο αισθητός στις μόνες μητέρες, παρά στους μόνους πατέρες και οξύνεται, ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν. Οι χήρες είναι αυτές που δέχονται πιο έντονα την συμπάθεια της κοινωνίας, για τον πρόσθετο λόγο ότι δεν φέρουν ευθύνη για την κατάσταση στην οποία βρέθηκαν. Στον αντίποδα, βρίσκονται οι διαζευγμένες και ειδικά οι άγαμες μητέρες που επέλεξαν συνειδητά την μονογονεϊκότητα, κατά πλειοψηφία, αντί να εναρμονιστούν με τις νόρμες που επιτάσσει η τυπική διγονεϊκή μορφή οικογένειας.

Οι μόνοι γονείς, δέχονται πολλές ψυχολογικές και συναισθηματικές πιέσεις, όχι μόνο από τον γρήγορα ρυθμό της καθημερινής ζωής, αλλά και από τον ίδιο τους τον εαυτό. Κρίνουν αυστηρά τον γονεϊκό τους ρόλο, σε σχέση με την ικανότητά τους να συνδυάσουν παράλληλα την φροντίδα του σπιτιού, την ικανοποιητική απόδοσή τους στην εργασία και την ανατροφή των παιδιών. Όμως και τα παιδιά είναι πιθανόν να παρουσιάσουν κάποια στιγμή δυσλειτουργίες στην ψυχολογία τους, που οφείλονται κυρίως στην έλλειψη του ενός γονέα, και για την οποία η πολιτεία υποχρεούται να μεριμνήσει, για να τους εξασφαλίσει ίσες ευκαιρίες στη ζωή.

Οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες έπαψαν να αγνοούν αυτή την κατηγορία οικογενειών, αναγνώρισαν τις ανάγκες τους και άρχισαν να λαμβάνουν μέτρα προς όφελός τους, που όμως δεν επαρκούν. Πρέπει να γίνουν πολλά ακόμα, ιδιαίτερα στην ελληνική κοινωνία, που ναι μεν επιβεβαιώνει την ύπαρξη και τις δυσκολίες της μονογονεϊκής οικογένειας, αλλά εξακολουθεί να δυσκολεύεται να την αποδεχτεί.

4.2 Προτάσεις

Υπάρχουν ενέργειες και δράσεις, που σχετίζονται με την μονογονεϊκή οικογένεια και που αν εφαρμοστούν, θα καλυτερέψουν την οικονομική, κοινωνική, ηθική της θέση στην ελληνική κοινωνία και θα βελτιώσουν την δύσκολη κατάστασή της.

Εδώ θα αναφερθούν οι πιο σημαντικές προτάσεις, όσον αφορά τις θετικές ενέργειες για την μονογονεϊκή οικογένεια, όπως προκύπτουν από τη μελέτη της βιβλιογραφίας, την συνεργασία με αρμόδιους φορείς και τις άτυπες συζητήσεις με μόνους γονείς.

Πιο συγκεκριμένα:

- Είναι αναγκαίο να γίνουν εμπειριστατωμένες έρευνες – μελέτες για την μονογονεϊκή οικογένεια, σε πανελλήνια κλίμακα, από ειδικούς φορείς, όπως το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη θέση της μόνης μητέρας στην αγορά εργασίας και στις δυσκολίες της πλήρους ένταξής της σε αυτή.
- Λειτουργία Κέντρων Μονογονεϊκών Οικογενειών, στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης, που θα παρέχουν συμβουλευτική βοήθεια και εξειδικευμένες υπηρεσίες, στα πλαίσια ενός μοντέλου ολοκληρωμένης παρέμβασης. Θα ασκούν πιέσεις προς την πολιτεία, θα διεκδικούν τα δικαιώματα των μόνων γονέων και σταδιακά, θα εξουδετερώνουν την απορριπτική στάση του κοινωνικού περιγυρου.
- Απασχόληση στα Κέντρα και τους Συλλόγους μονογονεϊκών οικογενειών, κοινωνικών λειτουργών, που θα εντοπίζουν τα προβλήματα αυτών των οικογενειών, θα επιδιώκουν την συνεργασία με άλλους σχετικούς φορείς της κοινότητας και θα προσφέρουν ψυχοκοινωνική στήριξη και ανάπτυξη δράσεων στα εξαρτώμενα από τον μόνο γονέα άτομα.
- Ριζική αλλαγή του νομικού πλαισίου για την οικογένεια, περισσότερες ρυθμίσεις για την μονογονεϊκή, νομική κάλυψη και στους άνδρες μόνους πατέρες, ώστε να

έχουν τις ίδιες κοινωνικές παροχές και νομοθετικές διευκολύνσεις με τις μόνες μητέρες.

- Ενίσχυση των γυναικών αρχηγών μονογονεϊκής οικογένειας, ως πιο ευπαθή ομάδα με
  - α. Βελτίωση ή δημιουργία προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού.
  - β. Ανάπτυξη μηχανισμών πληροφόρησης για εργασιακά θέματα, ενίσχυση της απασχόλησης και τεχνική υποστήριξη στη δημιουργία μικρών επιχειρήσεων.
  - γ. Βελτίωση των βασικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους ώστε να διευκολυνθεί η απορρόφησή τους στην αγορά εργασίας.

Τα παραπάνω μπορούν να εφαρμοστούν και σε συνεργασία με τους μόνους πατέρες.

- Στον τομέα της στέγασης, δημιουργία προσωρινών ξενώνων ή ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων, που θα δέχονται μονογονεϊκές ή σε κατάσταση άμεσου κινδύνου οικογένειες. Να δίνεται προτεραιότητα στη λήψη δανείων για αγορά κατοικίας ή άλλες διευκολύνσεις.
- Να αυξηθεί το επίδομα παιδικής προστασίας και το όριο ηλικίας του. Να προστεθούν νέα είδη επιδομάτων.
- Αυστηρός έλεγχος από κοινωνικούς λειτουργούς και αρμόδιες υπηρεσίες της καταβολής της απαιτούμενης διατροφής για τους διαζευγμένους.
- Αύξηση του αριθμού παιδικών ιδρυμάτων ημερήσιας περίθαλψης και αύξηση των ωρών λειτουργίας τους. Εφοδιασμό τους με υπεύθυνο προσωπικό και κατάλληλο εξοπλισμό.
- Εκτύπωση ενημερωτικών φυλλαδίων για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μόνων γονέων, τις υπηρεσίες που μπορούν να απευθυνθούν και οποιαδήποτε άλλη πληροφορία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα Α

Πίνακες

Παράρτημα Β

Συεντεύξεις

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Παράρτημα Α

Πίνακες

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΜΟΝΟΙ-ΓΟΝΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΤΩ ΤΩΝ 18 ΕΤΩΝ

ΚΡΑΤΗ	Ποσοστό των νοικοκυριών με παιδιά κάτω των 18 ετών που θεωρούνται μονογονεϊκά	
	Μόνες-μητέρες %	Μόνοι-γονείς %
Βέλγιο	8	10
Δανία	28	31
Γερμανία	10	12
Ελλάδα	4	5
Ισπανία	5	6
Γαλλία	10	11
Ιρλανδία	8	9
Ιταλία	5	7
Λουξεμβούργο	8	*
Ολλανδία	9	12
Πορτογαλία	8	10
Ηνωμένο Βασίλειο	14	15
Ευρώπη των 12	9	11

Πηγή: Eurostat: Labour Force Survey, 1989.

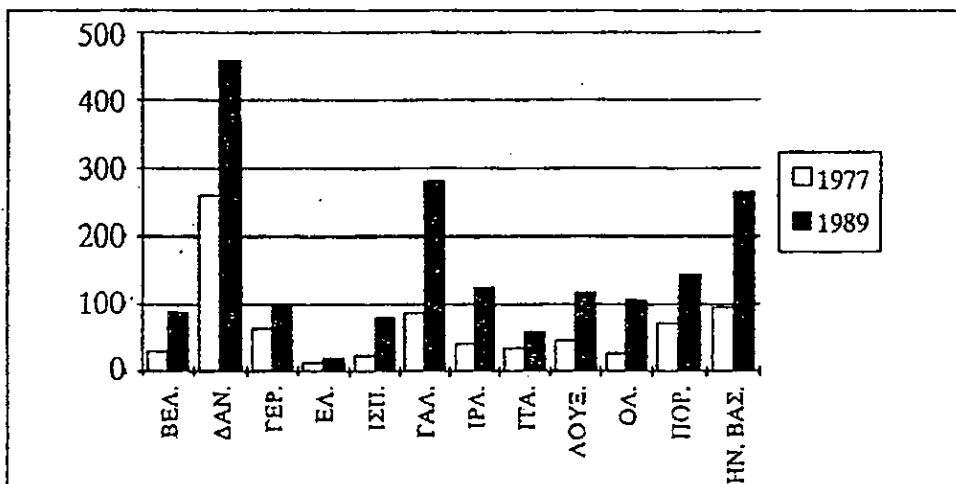
Ειδική ανάλυση από τη Στατιστική Υπηρεσία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΕΚΤΟΣ ΓΑΜΟΥ ΓΙΑ 1.000 ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ
(1977 ΚΑΙ 1989)

ΚΡΑΤΗ	Γεννήσεις εκτός γάμου 1977	Γεννήσεις εκτός γάμου 1989
Βέλγιο	30,9	89,3
Δανία	259,0	460,4
Δ. Γερμανία	64,7	102,2
Ελλάδα	13,3	20,6
Ισπανία	23,2	80,1
Γαλλία	87,8	282,3
Ιρλανδία	41,8	126,3
Ιταλία	34,7	59,6
Λουξεμβούργο	46,4	118,3
Ολλανδία	27,5	106,8
Πορτογαλία	71,8	145,5
Ηνωμένο Βασίλειο	95,4	265,9
Ευρώπη των 12	60,3	169,8*

Πηγή: Eurostat: Demographic Statistics, 1992.

Σημειώσεις: * Οι γεννήσεις εκτός γάμου για 1.000 γεννήσεις (1989), εκτός Βελγίου (1987) και Ισπανίας (1986).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ: ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ

Τεταρτημόριο	Όλα τα νοικοκυριά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά		
		Σύνολο	Παιδιά κάτω των 16 ετών	Παιδιά 16 ετών και άνω
Τέταρτο (χαμηλότερο)	25	36	45	26
Τρίτο	25	30	27	33
Δεύτερο	25	18	18	19
Πρώτο	25	16	10	22
Μέσος όρος ατόμων σε κάθε νοικοκυριό	3,1	2,8	3,1	2,5

Πηγή: *European Omnibus Survey, 1987.*

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΑΝΕΡΓΙΑ (%) ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (1987)

ΚΡΑΤΗ	Μόνες	Παντρεμένες	Χήρες/ διαζευγμένες
Βέλγιο	23,0	15,6	19,8
Δανία	9,2	5,4	9,0
Γερμανία	7,2	7,8	10,8
Ελλάδα	26,4	6,5	9,3
Ισπανία	40,1	18,2	16,8
Γαλλία	19,0	10,6	15,6
Ιρλανδία	17,5	21,2	0,0
Ιταλία	30,5	10,0	6,8
Λουξεμβούργο	(4,6)	(3,1)	(0,0)
Ολλανδία	16,0	11,3	23,0
Πορτογαλία	16,2	7,5	5,0
Ηνωμένο Βασίλειο	13,0	9,2	13,2
Ευρώπη των 12	19,5	10,0	12,8

Πηγή: *Community Labour Force Survey (L.F.S.) 1987. Eurostat*

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ: ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ
ΚΑΙ ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (1985)

(Εξαιρείται η Ισπανία και η Πορτογαλία)

Κράτη / Ηλικία	Μόνες		Παντρεμένες		Χήρες / διαζευγμένες	
	25-49	50-64	25-49	50-64	25-49	50-64
Βέλγιο	82	36	60	17	73	15
Δανία	88	56	87	52	83	49
Δ. Γερμανία	87	57	55	30	82	33
Ελλάδα	75	32	45	33	67	24
Γαλλία	88	57	66	35	87	39
Ιρλανδία	85	44	30	18	48	23
Ιταλία	74	34	44	20	72	21
Λουξεμβούργο	89	(56)	37	13	72	25
Ολλανδία	84	46	42	17	49	18
Αγγλία	84	18	66	46	72	37

Πηγή: Eurostat: *Labour Force Survey 1985*

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

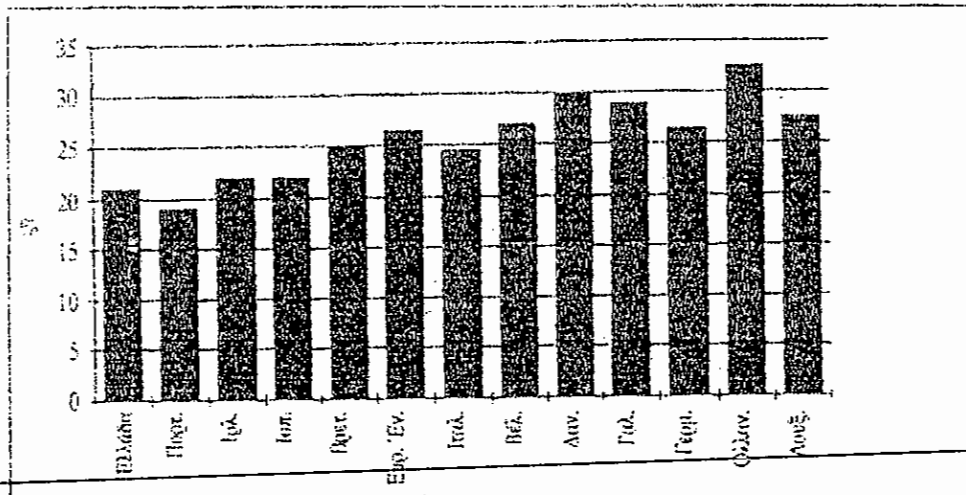
ΠΟΣΟΣΤΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ-ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ

ΚΡΑΤΗ	Ποσοστό των μόνων-γονέων στο σύνολο των νοικοκυριών %
Βέλγιο	7
Δανία	7
Γερμανία	6
Ελλάδα	-
Ισπανία	6
Γαλλία	4
Ιρλανδία	9
Ιταλία	8
Λουξεμβούργο	7
Ολλανδία	6
Πορτογαλία	-
Ηνωμένο Βασίλειο	8

Πηγή: Eurostat: *A Social Portrait of Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, 1991 (βασίζεται στις εθνικές απογραφές 1981-1982).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΔΑΠΑΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ (1991), % του Α.Ε.Γ.
(Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος)

Πηγή: Eurostat, 1994.

Παράρτημα Β

Συεντεύξεις

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΜΕ ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟ ΠΑΤΕΡΑ Ζ.Ν.

- Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Ζ.Ν.: 5 χρόνια.

- Πόσων ετών ήταν τα παιδιά σας όταν χωρίσατε;

• **Ζ.Ν.:** 5,5 ετών.

- Υπάρχει συμμετοχή της μητέρας – οικονομική και συναισθηματική – στην ανατροφή των παιδιών;

Ζ.Ν.: Η μητέρα δεν έχει επαφή με τα παιδιά της ούτε συνεισφέρει οικονομικά.

- Εργάζεστε αυτή την περίοδο; Τι δουλειά κάνετε;

Ζ.Ν.: Είμαι δημόσιος υπάλληλος. Δουλεύω στο Νοσοκομείο της Αλεξανδρούπολης ως τεχνικός υπάλληλος.

- Υπήρξατε ποτέ άνεργος όσο διάστημα είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Ζ.Ν.: Όχι. Είμαι 16 χρόνια σε αυτή τη θέση και ευτυχώς δεν υπήρξε πρόβλημα με την αλλαγή στην οικογενειακή μου κατάσταση.

- Μπορεί να συντηρήσει οικονομικά ο μόνος γονέας την οικογένειά του;

Z.N.: Δεν είναι εύκολο με ένα μισθό και έχοντας, παράλληλα, την διαπαιδαγώγηση των παιδιών και την συντήρηση και φροντίδα του σπιτιού.

- Τι παροχές προσφέρει το κράτος, οικονομικές και άλλες; Είναι ικανοποιητικές;

Z.N.: Δεν υπάρχει κρατική μέριμνα για τους μόνους γονείς, με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Γι αυτό το λόγο και οι Σύλλογοι Μονογονεϊκών Οικογενειών ασκούν πιέσεις, για να ευαισθητοποιήσουν τους αρμόδιους κρατικούς φορείς.

- Δέχεστε οικονομική βοήθεια και ψυχολογική στήριξη από το στενό σας περιβάλλον (οικογένεια, φίλοι);

Z.N.: Υπήρξα τυχερός και είχα βοήθεια και στήριξη από την οικογένειά μου, όταν χρειάστηκα.

- Ποια θεωρείτε πως είναι η αντιμετώπιση των μόνων γονέων από την κοινωνία;

Z.N.: Γενικά, οι άνδρες δέχονται πλήρη αποδοχή και συμπάθεια από το στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, σε αντίθεση με τις μόνες μητέρες, που δεν έχουν την ίδια αντιμετώπιση.

- Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια σήμερα;

Z.N.: Το εργασιακό και ιδιαίτερα σε συνδυασμό με την ανάγκη για διαπαιδαγώγηση των παιδιών, το οικονομικό και η δυσκολία φροντίδας των παιδιών, εκτός σπιτιού. Π.χ. οι Δημοτικοί παιδικό σταθμοί λειτουργούν μέχρι κάποια συγκεκριμένη ώρα. Οι μόνοι γονείς με άστατο ή απογευματινό ωράριο δεν διευκολύνονται. Και δυστυχώς, όταν υπάρχουν τέτοια δυσεπίλυτα προβλήματα, ακολουθούν και ψυχολογικά προβλήματα. Όταν νιώθεις ότι δεν τα καταφέρνεις όλα, απογοητεύεσαι και δεν έχεις διάθεση για τίποτα.

Οι άνδρες δυσκολεύονται επιπλέον στην αρχή, γιατί δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στην νέα κατάσταση, δηλαδή στην ανάληψη πολλαπλών νέων ρόλων μέσα στην οικογένεια. Εγώ είχα δυσκολευτεί και με τα πρακτικά ζητήματα, όπως το πλύσιμο, το σιδέρωμα, το μαγείρεμα, αλλά με προσπάθεια, μαθαίνονται όλα.

Οι Σύλλογοι Μονογονεϊκών Οικογενειών προσφέρουν στήριξη στα μέλη τους και προσπαθούν, ταυτόχρονα, σε όλη την Ελλάδα, να ιδρύσουν Κέντρα Στήριξης Οικογένειας, όχι μόνο για τις μονογονεϊκές, αλλά και για διγονεϊκές οικογένειες. Για τον σκοπό αυτό, συνεργάζονται μεταξύ τους.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΗ ΜΗΤΕΡΑ Φ.Χ.

- Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Φ.Χ.: Ήμουν για 14 χρόνια περίπου μόνος γονέας, μετά το διαζύγιό μου.

- Πόσων ετών ήταν το παιδί σας όταν χωρίσατε;

Φ.Χ.: Ήταν ενός έτους.

- Υπάρχει συμμετοχή του πατέρα – οικονομική και συναισθηματική – στην ανατροφή του παιδιού;

Φ.Χ.: Η συνεργασία με τον πατέρα είναι καλή. Έχει και συχνή προσωπική επαφή με το παιδί και προσφέρει οικονομική βοήθεια.

- Εργάζεστε αυτή την περίοδο; Τι δουλειά κάνετε;

Φ.Χ.: Ναι, είμαι ιδιοκτήτρια καφετέριας.

- Υπήρξατε ποτέ άνεργη, όσο διάστημα είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Φ.Χ.: Όχι, πάντα εργαζόμουν, αλλά υπήρχαν αρκετές οικονομικές δυσκολίες. Για παράδειγμα, είχα για πολλά χρόνια κοπέλα που πρόσεχε το παιδί, γιατί είμαι

αρνητική στο να έχουν την ανατροφή του παιδιού αποκλειστικά ο παππούς και η γιαγιά.

- Μπορεί να συντηρήσει οικονομικά ο μόνος γονέας την οικογένειά του;

Φ.Χ.: Είναι δύσκολο για τον μόνο γονέα να συντηρήσει την οικογένειά του, αλλά το ίδιο δύσκολο μπορεί να είναι και για τους δύο γονείς, όταν είναι ζευγάρι. Προτεραιότητα πρέπει να έχει πάντα το παιδί και η ανατροφή του έχει πολλές απαιτήσεις. Πάντως, είναι καλύτερα όταν υπάρχουν και οι δύο γονείς, αντί μόνο του ενός, αρκεί να συνεργάζονται αρμονικά και να υπάρχει σωστή συνεννόηση.

Προβλέπω, όμως, πως μέσα στην επόμενη δεκαπενταετία, η μονογονεϊκή οικογένεια θα προκύπτει ως συνειδητή επιλογή του καθενός, όπως ήδη συμβαίνει σε άλλες χώρες.

- Τι παροχές προσφέρει το κράτος, οικονομικές ή άλλες; Είναι ικανοποιητικές;

Φ.Χ.: Επειδή είχα υψηλό εισόδημα, δεν δικαιούμουν τα επιδόματα και τις παροχές του κράτους. Δεν με βοήθησε, όμως, και με κανένα άλλο τρόπο. Σε άλλες περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών που γνωρίζω, η κρατική βοήθεια ήταν ανύπαρκτη, παρόλο που την είχαν ανάγκη οι οικογένειες. Θεωρώ, πάντως, πως το κράτος γενικά δεν είναι δίπλα στον πολίτη, σε όλες τις περιπτώσεις.

- Δέχεστε οικονομική βοήθεια και ψυχολογική στήριξη από το στενό σας περιβάλλον (οικογένεια, φίλοι);

Φ.Χ.: Όποτε χρειάστηκα, είχα και οικονομική βοήθεια από την οικογένειά μου και ψυχολογική στήριξη. Η συμπεριφορά των φίλων, ομολογώ, πως άλλαξε κάπως.

Δεν έδειξαν διάθεση να προσπαθήσουν να καταλάβουν την κατάσταση στην οποία βρέθηκα.

- Ποια θεωρείτε πως είναι η αντιμετώπιση των μόνων γονέων από την κοινωνία;

Φ.Χ.: Ο κόσμος, γενικά αντιμετωπίζει υπεροπτικά τις μονογονεϊκές οικογένειες. Δεν μπορούν να καταλάβουν, αν δεν βρεθούν οι ίδιοι σε μια παρόμοια κατάσταση.

- Ποια είναι κατά τη γνώμη σας, τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια σήμερα;

Φ.Χ.: Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει, είναι πρώτα απ' όλα η έλλειψη ελεύθερου χρόνου. Ο χρόνος είναι ελάχιστος, όταν όλα περνάνε από το χέρι σου, η ανατροφή του παιδιού, η φροντίδα του σπιτιού και η εργασία σου. Γενικά, είναι δύσκολη επίσης η επαγγελματική κατάσταση του γονέα, γιατί ουσιαστικά καθορίζεται και διαμορφώνεται από τις ανάγκες του παιδιού. Τέλος, από όσο γνωρίζω, μεγάλο πρόβλημα είναι και το οικονομικό, αν και εγώ δεν συνάντησα, ευτυχώς, ιδιαίτερο.

Συνέντευξη με χήρο γονέα:

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΗ ΧΗΡΑ ΜΗΤΕΡΑ Β.Ε.

- Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Β.Ε.: Δεκατρία χρόνια, από τότε που πέθανε ο σύζυγός μου.

- Πόσων ετών ήταν το παιδί σας, όταν χάσατε το σύζυγό σας;

Β.Ε.: Ήταν τριών μηνών.

- Εργάζεστε αυτή την περίοδο; Τι δουλειά κάνετε;

Β.Ε.: Εργάζομαι σε ένα Πρόγραμμα Επανάταξης Ψυχικών Ασθενών.

- Υπήρξατε ποτέ άνεργη, όσο διάστημα είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Β.Ε.: Δεν υπήρξα ποτέ άνεργη όλα αυτά τα χρόνια.

- Μπορεί να συντηρήσει οικονομικά ο μόνος γονέας την οικογένειά του;

B.E.: Δεν είναι καθόλου εύκολο να συντηρήσεις οικονομικά την οικογένειά σου. Κατά τη γνώμη μου, οι μόνοι γονείς κατηγοριοποιούνται ως προς το εισόδημά τους, στους πλούσιους, στην μεσοαστική τάξη και στην εργατική τάξη, που ανήκω κι εγώ. Τα περισσότερα προβλήματα τα αντιμετωπίζει η τελευταία κατηγορία.

- Τι παροχές προσφέρει το κράτος, οικονομικές και άλλες; Είναι ικανοποιητικές;

B.E.: Σε εμένα το κράτος δεν πρόσφερε καμία βοήθεια, διότι ο σύζυγός μου πέθανε πολύ νέος και δεν δικαιούμουν σύνταξη ούτε εγώ, που ούτως ή άλλως θα έπαιρνα μόνο για τρία χρόνια, αλλά ούτε και το παιδί μου. Ούτε πληρούσα τους όρους για το μηνιαίο επίδομα που δίνεται στο παιδί ως τα 16 του χρόνια, γιατί δεν είχα το χαμηλό εισόδημα που χρειάζεται, χωρίς να σημαίνει ότι είχα και υψηλό. Και οι Δημοτικοί παιδικοί σταθμοί, δεν προσφέρουν βοήθεια, όταν δεν έχεις σταθερό ωράριο στην δουλειά σου, όπως εγώ. Αναγκάζομαι να πληρώνω γυναίκα για να προσέχει το παιδί.

- Δέχεστε οικονομική βοήθεια και ψυχολογική στήριξη από το στενό σας περιβάλλον (οικογένεια, φίλοι);

B.E.: Από το άμεσο οικογενειακό μου περιβάλλον είχα λίγη οικονομική βοήθεια και καθόλου ψυχολογική υποστήριξη, καθώς δεν μπορούσαν να καταλάβουν τις ανάγκες μου, π.χ. για κοινωνική συναναστροφή. Ούτε οι φίλοι με στήριξαν, οι οποίοι, μάλιστα, απομακρύνθηκαν, όταν έμεινα μόνη.

- Ποια θεωρείτε πως είναι η αντιμετώπιση των μόνων γονέων από την κοινωνία;

Β.Ε.: Υπάρχει κοινωνικός ρατσισμός. Ειδικότερα τις χήρες, οι γυναίκες τις θεωρούν επικίνδυνες, επειδή δεν έχουν πια σύζυγο και οι άνδρες, εύκολα θύματα για σεξουαλική παρενόχληση. Ένα τέτοιο περιστατικό συνέβη και σε μένα.

- Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια σήμερα;

Β.Ε.: Το οικονομικό είναι το κύριο πρόβλημα. Εγώ έκανα δύο δουλειές για να αναθρέψω το παιδί μου, με αποτέλεσμα να το βλέπω ελάχιστα.

Συεντεύξεις με ανύπανδρους γονείς:

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΥΠΑΝΔΡΗ ΜΗΤΕΡΑ Ε.Π.

- Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Ε.Π.: Είμαι δεκατρία χρόνια ανύπανδρη μητέρα.

- Υπάρχει συμμετοχή του πατέρα – οικονομική και συναισθηματική – στην ανατροφή του παιδιού;

Ε.Π.: Η συμμετοχή του πατέρα, από όλες τις πλευρές, είναι ελάχιστη.

- Εργάζεστε αυτή την περίοδο; Τι δουλειά κάνετε;

Ε.Π.: Εργάζομαι ως σχολικός σύμβουλος. Το εργασιακό είναι μεγάλο πρόβλημα όταν έχεις ένα παιδί να αναθρέψεις μόνη σου και δεν έχεις που να το αφήσεις.

- Υπήρξατε ποτέ άνεργη, όσο διάστημα είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Ε.Π.: Υπήρξα για μεγάλο χρονικό διάστημα άνεργη, μέσα σε αυτά τα δεκατρία χρόνια.

- Μπορεί να συντηρήσει οικονομικά ο μόνος γονέας την οικογένειά του;

Ε.Π.: Είναι δύσκολο για τον μόνο γονέα να συντηρήσει την οικογένειά του, αν δεν έχει οικονομική επιφάνεια.

- Τι παροχές προσφέρει το κράτος, οικονομικές και άλλες; Είναι ικανοποιητικές;

Ε.Π.: Βοήθεια από το κράτος ουσιαστική, δεν υπάρχει. Προσφέρει μόνο ένα επίδομα για το παιδί, 44 Ευρώ το μήνα και μόνο μέχρι την ηλικία των 16 ετών.

- Δέχεστε οικονομική βοήθεια και ψυχολογική στήριξη από το στενό σας περιβάλλον (οικογένεια, φίλοι);

Ε.Π.: Γενικά δεν είχα βοήθεια, ούτε οικονομική, ούτε ψυχολογική, από το οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον.

- Ποια θεωρείτε πως είναι η αντιμετώπιση των μόνων γονέων από την κοινωνία;

Ε.Π.: Υπάρχει προκατάληψη απέναντι στις ανύπανδρες μητέρες. Την βίωσα και έξω από το οικογενειακό μου περιβάλλον, αλλά και μέσα σε αυτό. Πολλές άγαμες

μητέρες δεν παραδέχονται την κατάστασή τους και λένε πως είναι χωρισμένες, για να έχουν καλύτερη αντιμετώπιση από τους άλλους.

- Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια σήμερα;

Ε.Π.: Το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει είναι το οικονομικό.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΥΠΑΝΔΡΗ ΜΗΤΕΡΑ Ρ.Γ.

- Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

Ρ.Γ.: Δεκαεφτά χρόνια, όσο είναι και το παιδί μου. Συζούσα έξι χρόνια με τον σύντροφό μου. Αφού χωρίσαμε, έμαθα πως είμαι έγκυος και αποφάσισα να κρατήσω το παιδί.

- Υπάρχει συμμετοχή του πατέρα – οικονομική και συναισθηματική – στην ανατροφή του παιδιού;

Ρ.Γ.: Υπάρχει επαφή του παιδιού με τον πατέρα του, όχι όμως συχνή. Η οικονομική βοήθεια είναι λίγη.

- Εργάζεστε αυτή την περίοδο;

Ρ.Γ.: Ναι, εργάζομαι.

- Υπήρξατε ποτέ άνεργη, όσο διάστημα είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας;

P.Γ.: Υπήρξα κάποια χρόνια άνεργη και είχα βγάλει, μάλιστα, και βιβλιάριο απορίας. Γενικά, συνάντησα προβλήματα στο εργασιακό μου περιβάλλον, επειδή δεν είχα που να αφήσω το παιδί. Γι' αυτό και άλλαξα πολλές δουλειές. Δυστυχώς, όμως, έχω χάσει πολλά ένσημα.

- Μπορεί να συντηρήσει οικονομικά ο μόνος γονέας την οικογένειά του;

P.Γ.: Είναι δύσκολο να το κάνει.

- Τι παροχές προσφέρει το κράτος, οικονομικές και άλλες; Είναι ικανοποιητικές;

P.Γ.: Το κράτος δεν βοηθάει αρκετά τις μονογονεϊκές οικογένειες. Ούτε τις διευκολύνει οικονομικά. Το επίδομα για το παιδί είναι ελάχιστο, μόλις 44 Ευρώ το μήνα και σταματάει όταν συμπληρώσει το 16^ο έτος της ηλικίας του. Θα έπρεπε να υπάρχει κοινωνική λειτουργός που να παρακολουθεί τακτικά τις μονογονεϊκές οικογένειες. Μόνη βοήθεια είχα από τον Δημοτικό παιδικό σταθμό, όπου δεν μου έπαιρναν χρήματα. Ψυχολογική και οικονομική στήριξη βρήκα μόνο στο Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ».

- Δέχεστε οικονομική βοήθεια και ψυχολογική στήριξη από το στενό σας περιβάλλον (οικογένεια, φίλοι);

P.Γ.: Από το άμεσο φιλικό και οικογενειακό περιβάλλον δεν είχα βοήθεια, ούτε συμπαράσταση.

- Ποια θεωρείτε πως είναι η αντιμετώπιση των μόνων γονέων από την κοινωνία;

Ρ.Γ.: Δεν τους υποστηρίζει, καθόλου.

- Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια σήμερα;

Ε.Π.: Τα κύρια προβλήματα είναι το οικονομικό, το κοινωνικό – συναισθηματικό, καθώς και η έλλειψη ψυχολογικής βοήθειας στα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΒΙΒΛΙΑ

1. Αγάθωνος Ε. Γεωργοπούλου, Οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα 1993
2. Αγοραστάκης Μ. «Διάσπαση της οικογένειας», εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο οικογένειας και οικογενειακής πολιτικής σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο, Δεκέμβριος 1-3, Αθήνα 1994, σελ. 4-28
3. Γαλάνης Ν. Γιώργος, Οικογένεια με ένα γονέα – Μια πραγματικότητα στη σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995
4. Γετίμης Π., Κοινωνικές Πολιτικές και τοπικό Κράτος, στο Κοινωνικό κράτος και Κοινωνική Πολιτική – Η σύγχρονη προβληματική, Επιμέλεια Π. Γετίμης, Δ. Γράβαρης, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1993.
5. Δασκαρόλης Γ. Παραδόσεις Οικογενειακού Δικαίου, Εκδόσεις Σακούλας Αντ. Ν., Αθήνα – Κομοτηνή 1992, Τόμος Ι.
6. Ζαφείρης Γ. Αλέξανδρος, Ζαφείρη Α. Ελένη, Μουζακίτης Μ. Χρήστος, Οικογενειακή Θεραπεία – Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.
7. Ζλάτκου – Αλτάνη Α. Ανύπανδρη μητέρα – Ψυχοκοινωνικές επιδράσεις σε μητέρα και παιδί, στην Οικογένεια με ένα γονέα, Γ.Ν. Γαλάνης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995.

8. Zosiane Caron, Ανύπανδρες μητέρες, Γυναικείο κίνημα – Από την υποταγή στην απελευθέρωση, (Επιμέλεια – μετάφραση Α.Β.Ρ., Σ. Γλύκα, Ζ. Κόλια, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1990.
9. Κεल्पανίδης Μ., Ο θεσμός της οικογένειας και το Κράτος Πρόνοιας, στην Οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική, της Αγάθωνος Γεωργοπούλου, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα 1993.
10. Κογκίδου Δήμητρα, Μονογονεϊκές οικογένειες – Πραγματικότητα, Προοπτικές, Κοινωνική Πολιτική, Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Λιβάνη, Αθήνα 1995.
11. Λαμπίρη – Δημάκη Ι. Οικογένεια και Κοινωνική Πολιτική, στο Φροντίδα για την Οικογένεια, Επιμέλεια Στ. Τσίτουρας, Ελληνική Εταιρεία Πρόληψης της Κακοποίησης και Παραμέλησης των Παιδιών, Αθήνα 1990.
12. Μαντζάρου – Κανελλοπούλου Μαρία, Οικογένειες με ένα γονέα, Εκδόσεις Γεωργιάδης, Αθήνα 1981.
13. Μαράτου – Αλιπράντη Λ., Η οικογένεια στην Αθήνα – Οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές, Εκδόσεις Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1995.
14. Michelle A., Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου, (μετάφραση Λ Μουσούρου), Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1991.
15. Μουσούρου Μ.Α., Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1989.
16. Μπαμπινιώτης Γ. «Οικογένεια», λήμμα στο Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα 2002.
17. Σταθόπουλος Π. Κοινωνική Πρόνοια, μια γενική θεώρηση, Εκδόσεις «Έλλην», Αθήνα 1995.

18. Τσαούσης Γ.Δ. , Η κοινωνία του ανθρώπου – Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1983.
19. Τσιάκαλος Γ. , Κογκίδου Δ. «Ορισμός της φτώχειας ή: από τον ορισμό της φτώχειας εξαρτώνται οι στρατηγικές καταπολέμησής της», ΦΤΩΧΙΑ 3, Θεσσαλονίκη 1991, στο Μονογονεϊκές οικογένειες, της Κογκίδου Δ. Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Λιβάνη, Αθήνα 1995.

B. ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

1. Μπαρμπαλή Ειρήνη, «Προβλήματα και διέξοδοι για τις μονογονεϊκές οικογένειες των αστικών περιοχών», Εκλογή, Ιούλιος – Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1993, τεύχος 98, σελ. 198-212
2. Παπαϊωάννου Καλλιόπη, «Η ελληνική οικογένεια» Κοινωνική Εργασία, Ιούλιος – Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1994, τεύχος 35, σελ. 145-151.
3. Σωτηροπούλου Βάσω, «Κοινωνική υπηρεσία προσφύγων ιδρύματος κοιν. Εργασίας. Το πρόγραμμα για τις μονογονεϊκές οικογένειες» Κοινωνική Εργασία, Αθήνα 1992, τεύχος 26, σελ. 116-120.

Γ. ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

1. Μονάδα Ισότητας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και Γενική Γραμματεία Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, 5^ο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα για την Ισότητα των Φύλων – Οδηγός για γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών, συγγραφή Έκθεσης Ελλάδος Δρ. Λ. Μαράτου – Αλιπράντη (ΚΕΘΙ), Αθήνα 2002.
2. Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης – Γενική Γραμματεία Ισότητας, Γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών – Κοινωνικές Παροχές, Επιδόματα, Υποστηρικτικές Υπηρεσίες, εισαγωγικό σημείωμα Έφη Μπέκου, Έκδοση από το Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2003.

Δ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

1. Pennsylvania State Data Center, Single-Parent families, Children in Poverty on Rise State, Pennsylvania 1996, Διεύθυνση σελίδας διαδικτύου <http://pascd.hbg.psu.edu/pasdc/briefs/brief317.html>.
2. Unicef, 47 εκατομμύρια παιδιά ζουν στη φτώχεια στο βιομηχανικό κόσμο – Η Unicef δημοσιεύει εκτενή έρευνα για την παιδική φτώχεια, Αθήνα 2000, Διεύθυνση σελίδας διαδικτύου: <http://www.unicef.gr/oldpress/2000/25-2000.html>

